

Crnogorski glasnik

GODINA XXIII. _ BROJ 139. _ SIJEČANJ-VELJAČA / JANUAR-FEBRUAR _ 2023.

Nakon pauze od dvije godine u Crnogorskom domu u Zagrebu, održano je NOVOGODIŠNJE i BOŽIĆNO DRUŽENJE 3. 1. 2023.

U Crnogorskom domu u Zagrebu, 26. 1. 2023. održano predavljanje knjiga Lidije Vukčević Vučurović "Blagi dani" i "Budzaštar ili Pojmovnik o trivijalnosti" Izdavači Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Skaner studio d.o.o.

DE JE ŠTO

ZAGREB		
Druženje u Crnogorskom domu u Zagrebu	3	Finis Africae - predavljanje u Crnogorskom domu u Zagrebu
Veleslalom manjina na Zelenom spustu	6	Knjiga Vladimira Vlada Četkovića "Pozdrav rodu" predstavljena u Kranju
24. sjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba	7	"Ljubav se zna u trenu, kao u bljesku oštrice noža, pretvoriti u mržnju"
101. sjednica Savjeta za nacionalne manjine	7	Lesu u čast Cetinju na ponos
RIJEKA		Dokumentarni film u Crnogorskom domu
Okupljanje Crnogoraca u Rijeci	8	ARHITEKTI
IN MEMORIAM		Tvorac Ostroške božije kuće
In memoriam: Profesor emeritus Milutin Andelić	9	PRILOG
ŠEĆANJE		Žene su najzaslužnije za očuvanje tradicije
Šećanje - Pijetet	10	Vridžine - žene primorane živjeti životom muškaraca
NAGRADE I PRIZNANJA		39
Dodjela zahvalnica medijima za praćenje nacionalnih manjina	12	Zapisano je - deo XV.
ŠEDNIK		43
Šednik četvrtkom: Zlatko Vujović	14	CRNOGORSKA TRPEZA
KULTURA I UMJETNOST		Ukusi Crne Gore
"Blagi dani" i "Budzaštar ili pojmovnik trivijalnosti"	16	50

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijece.cg@zg.ht.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000 Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorke, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

DRUŽENJE U CRNOGORSKOM DOMU U ZAGREBU

Nakon pauze od dvije godine u Crnogorskom domu u Zagrebu, održano je **NOVOGODIŠNJE i BOŽIĆNO DRUŽENJE 3. 1. 2023.**

Tradicija druženja uoči novogodišnjih i božićnih blagdana nakon dvije godine, nastavljena je u Crnogorskom domu u Zagrebu, u organizaciji Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb i Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, a uz sudjelovanje brojnih članova Društva i Vijeća, i prijatelja Crne Gore.

Tradicija prepunog stola, jela i pića, nije izostala ni ove godine. Jadranka, Vikica, Mubera, Lidija, Todorka, Svjetlana, Nađa ... napunile su stol delicijama slanim i slatkim, muški dio društva pićem tako da ništa nije falilo.

Druženju su prisustvovali i izaslanica gradonačelnika Grada Zagreba **Ljiljana Klačnja** i izaslanik predsjednika Gradske skupštine Grada Zagreba **Zorislav Antun Petrović**.

U ime organizatora prisutne su pozdravili **Milanka**

Bulatović predsjednica Društva i **Dušan Mišković**, predsjednik Vijeća.

"Ono što je posebna vrijednost u proteklom periodu programskog djelovanja crnogorskih udruga u Zagrebu i Vijeće je činjenica sklopljenih brojnih prijatelja. Druženja su povezala i zbližila ljude, a to se vidjelo i večeras. Stoga uz čestitku za sve ove blagdane, uživajte u večerašnjem druženju" - rekla je Milanka u svom obraćanju uz poseban pozdrav izaslanicima Gradonačelnika i predsjednika Skupštine.

Zdravlje i sreću u Novoj godini i svim proteklim i budućim blagdanima prisutnima je zaželio i Dušan Mišković. U ime gradonačelnika Grada Zagreba skup je pozdravila i gospođa Ljiljana Klačnja.

Bogata trpeza, pjesme i ugodni razgovori potrajali su više sati, kako i nalaže tradicija druženja u Crnogorskom domu, za sve i svakog ponešto!

Druženje u Crnogorskom domu objavljeno je i na stranicama Skupštine Grada Zagreba.

VELESLALOM MANJINA NA ZELENOM SPUSTU

Tekst i fotografija: Zoltan Balaž Piri

Na snijegom zametenom Sljemenu na Medvednici povrh Zagreba, Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba, u suradnji s Poljskom školom i Skijaškim savezom Grada Zagreba, organizirala je 26. veljače na Zelenom spustu amaterski veleslalom pripadnika nacionalnih manjina – VII skijaško natjecanje nacionalnih manjina Grada Zagreba 2023. Natjecanje je započelo na inicijativu Poljske škole u Zagrebu, a održava se svake godine u organizaciji Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba uz podršku Zagrebačkog skijaškog saveza i Sportskog saveza Grada Zagreba. Natjecalo se u pet kategorija u amaterskom veleslalomu: početnici, pioniri, juniori, žene i muškarci. Osim natjecanja, ovo je bila odlična prilika i za druženje pripadnika nacionalnih manjina na Zagrebačkoj gori u pravoj zimskoj idili.

Prekrasno je što se nadomak grada može organizirati skijaško natjecanje manjina te Koordinacija zahvaljuje Gradu Zagrebu i djelatnicima skijališta na Sljemenu na pruženoj potpori. Medalje najbržim skijašima dodijelila je **Marta Kiš**, predsjednica Odbora za nacionalne manjine Gradske skupštine Grada Zagreba.

24. SJEDNICA VIJEĆA CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

Prilog uredila: Maša Savićević

24. sjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, održana je 8. 2. 2023. Godine.

Na Sjednici je izglasana odluka o usvajanju Izvještaja o izvršenju Programa rada i utrošku sredstava Vijeća za razdoblje 1. 1. - 31. 12. 2022. godinu.

Izglasana je i odluka o usvajanju Godišnjeg izvještaja o izvršenju Financijskog plana Vijeća za 2022. godinu.

U okviru ove točke Dnevnog reda predsjednik i tajnik Vijeća su upoznali članove Vijeća o predstojećim izborima za vijeća i predstavnike u Republici Hrvatskoj. Očekuje se raspisivanje izbora od strane Vlade RH početkom 4. mjeseca 2023. budući da se izbori odvijaju prve nedjelje u svibnju mjesecu. Sve predradnje i ostale aktivnosti će obaviti Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb. Sukladno

odluci Vlade trebaju se uskladiti programske aktivnosti i financijske obveze budući da sa prestankom mandata ne mogu se vršiti plaćanja osim tzv. hladnog pogona. To se prvenstveno odnosi na program obilježavanja 21. maja i aktivnosti koje su u tom periodu.

101. SJEDNICA SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE

Prilog uredila: Maša Savićević

Predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer sazvao je 9. veljače 2023. godine 101. telefonsku sjednicu Savjeta.

Članovi Savjeta su većinom glasova usvojili i Zapisnik 100. sjednice Savjeta. Donesen je Program rada Savjeta za nacionalne manjine za 2023. godinu.

Razmotrene su informacije o prijedlozima programa pristiglih na Javni poziv udrugama i ustanovama nacionalnih manjina za predlaganje programa za ostvarivanje kulturne autonomije iz područja informiranja, izdavaštva, kulturnog amaterizma i kulturnih manifestacija, programa koji proizlaze iz bilateralnih sporazuma i ugovora, koji će se sufinancirati sredstvima Državnog proračuna Republike Hrvatske u 2023. godini.

Na Javni poziv za 2023. godinu ukupno je izvršeno pri-

java po programima kulturne autonomije kako slijedi:

- informiranje: 74 programa; izdavaštvo: 82 programa; kulturni amaterizam: 462 programa; kulturne manifestacije: 603 programa

Udruge i ustanove 20 nacionalnih manjina predložile su za ostvarivanje programa kulturne autonomije dodjelu sredstava za 2023. godinu u ukupnom iznosu od 9.807.963,68 eura (73.898.102,32 kuna) što u odnosu na 2022. godinu, predstavlja povećanje od 17%.

U Državnom proračunu, u okviru aktivnosti Stručne službe Savjeta za nacionalne manjine, planirane su i osigurane tekuće donacije za sufinanciranje programa kulturne autonomije u 2023. godini u iznosu od 7.764.846,00 eura (odnosno 58.504.232,19 kuna), što je 21% više nego u 2022. godini.

OKUPLJANJE CRNOGORACA U RIJECI

Tekst: Nikola Lučić; Fotografije: Luka Bešlić

Povodom božićnih i novogodišnjih praznika 08.01.2023. godine u dvorani NZC Rijeka upriličeno je okupljanje Crnogoraca Rijeke i Primorsko-goranske županije.

Skup su upriličili: Nacionalna Zajednica kao kulturna udruga sa gradskim i županijskim vijećem crnogorske nacionalne manjine grada Rijeke i Županije.

To je bila prilika i da se sumiraju rezultati ukupne aktivnosti i djelovanja Nacionalne zajednice Crnogoraca na kulturnom i svim drugim poljima u prošloj 2022. godini.

Skup je pozdravio predsjednik NZC Rijeka Želimir Novaković a nakon toga je pjevački zbor "Montenegri" otpjevao 18 crnogorskih pjesama čime se stvorilo veselo raspoloženje. Nakon nastupa zbora, bila je večera koju su priredili članovi zajednice svojim kulinarским umijećem. Uz večeru i nakon večera krenula je pjesma sa druženjem i plesom do kasnih večernjih sati.

IN MEMORIAM

PROFESOR EMERITUS MILUTIN ANĐELIĆ

Tekst: Danilo Ivezić

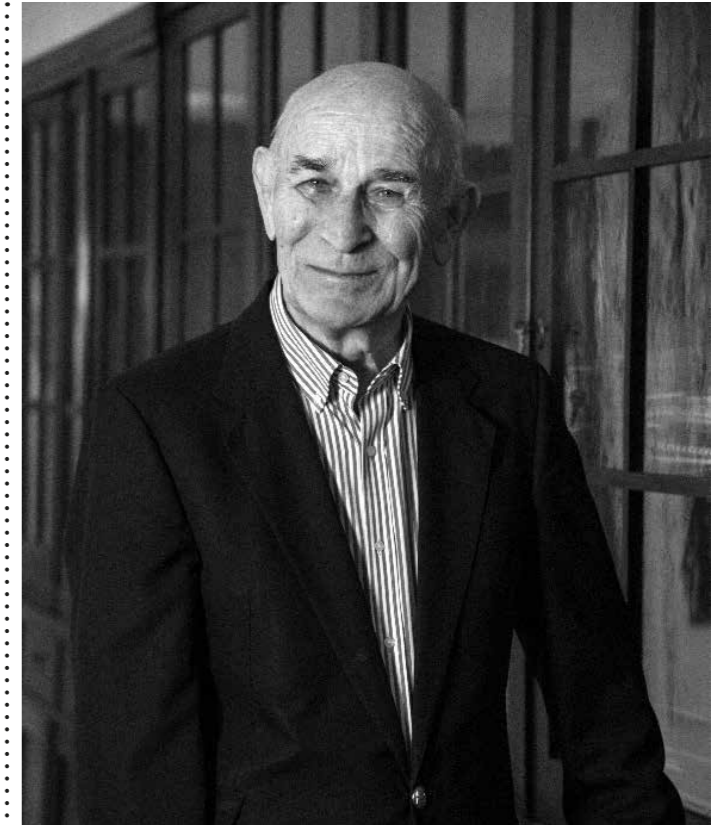
Professor emeritus Milutin Anđelić preminuo je u petak, 20. siječnja 2023. godine. Ispraćen na posljednji počinak 25. 1. 2023. na Krematoriju u Zagrebu. Komemoracija za profesora Anđelića održana je petak, 3. veljače 2023. u Velikoj predavaonici Građevinskoga fakulteta u Zagrebu.

Professor Anđelić bio je cijenjeni dugogodišnji nastavnik Građevinskoga fakulteta. Dekan Fakulteta bio je od 1989. do 1991. godine, a od 1985. do 1989. godine bio je prodekan za znanstveni rad.

Professor Anđelić rođen je 1936. godine u Pljevljima u Crnoj Gori. Na Građevinski odjel AGG fakulteta Sveučilišta u Zagrebu upisao se 1958., a diplomirao je 1963. godine. Godine 1964. izabran je na Građevinskom fakultetu za asistenta na Katedri za građevnu statiku i betonske konstrukcije. Stupanj magistra tehničkih znanosti stekao je na Građevinskom fakultetu u Zagrebu 1970. godine na temelju rada "Visokostjeni nosač s ojačanim rubovima", a doktorirao je na istome fakultetu 1972. godine obranom disertacije "Visokostjeni nosač opterećen u srednjoj ravlini." U znanstveno-nastavno zvanje docenta izabran je 1973., u zvanje izvanrednoga profesora 1979., redovitoga profesora 1985., a u trajno zvanje redovitoga profesora 1999. godine. Godine 2008. Sveučilište u Zagrebu dodijelilo mu je počasno zvanje profesora emeritusa. Predstojnik Zavoda za tehničku mehaniku bio je u razdoblju od 1978. do 1981. godine.

Na dodiplomskom studiju Građevinskoga fakulteta u Zagrebu profesor Anđelić predavao je predmete Građevna statika I, Građevna statika II i Građevna statika III, a na posljediplomskom studiju predmete Silosi i bunkereri (spremnici sipkog materijala). Bio je mentor na osamdesetak diplomskih radova te na 8 magisterija i 3 doktora. Autor je udžbenika "Statika neodređenih štapnih konstrukcija" i "Građevna statika II". Osim na Građevinskom fakultetu u Zagrebu, nastavu je održavao i na Građevinskim fakultetima u Rijeci, Splitu i Osijeku.

Professor Anđelić objavio je niz radova u znanstvenim časopisima i na međunarodnim i domaćim konferenci-

jama. Područje njegovoga znanstvenog interesa različiti su postupci proračuna građevinskih konstrukcija i povezivanje znanosti i struke, odnosno primjene znanstvenih rezultata u radu inženjera. Od značajnijih projekata treba navesti niz tvornica cementa, konstrukcije dvorane Dražena Petrovića i Cibonina tornja u Zagrebu te konstrukciju kupole sportske dvorane Krešimir Ćosić u Zadru, a radio je i na projektima tvornica cementa u Keniji, Nigeriji, Brazilu, Venezueli i Indoneziji. Izradio je i niz stručnih elaborata, ekspertiza i revizija. Za projekt dvorane Dražena Petrovića dobio je više domaćih i međunarodnih priznanja; posebno treba istaknuti povelju Juraj Dalmatinac za najbolje konstruktorsko ostvarenje u Hrvatskoj za 1986. godinu te 1989. godine European Award for Steel Structures koju dodjeljuje European Convention for Constructional Steelwork.

Milutin Anđelić je bio izabran za člana prvog saziva Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba 2003.-2007. godine

ŠEĆANJE - PIJETET

GODIŠNJICA MEDOVSKJE TRAGEDIJE

Medova i Mojkovac; Badnjak 1916; pogibija i žrtva; vitezovi i junaci; Njihov nas herojski čin opominje iz prošlosti i poziva da postojano odgovorimo na izazove sadašnjosti, kao što su i oni odgovorili na poziv svoje domovine - Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske na svečanom pomenu 6. 1. 2023. u zaljevu San Đovani di Medova, obilježavanje 107 godine MEDOVSKJE TRAGEDIJE crnogorskih iseljenika.

Matica crnogorska u suradnji sa Zajednicom Crnogoraca Albanije na obilježavanju 107 godišnjice MEDOVSKJE TRAGEDIJE.

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske, Medova, 6. januara 2023. godine:

"Zahvaljujem vam u ime Matice crnogorske, i svoje, što ste danas sa nama, da zajedno odamo poštu stra-

dalicima, crnogorskim dobrovoljcima iz Amerike i Kanade. Blizu 500 Crnogoraca je odgovorilo pozivu domovine, i zaputilo se preko Atlantika, da bi ovdje, u albanskom zaljevu San Đovani di Medova, na pragu rodne grude, njih nekoliko stotina tragično izgubili svoje živote. Konačan broj nije utvrđen. Ali nije ovo jedina crnogorska pogibija i nesreća, u kojoj se tačnog broja ne zna. Ono što se pouzdano zna, i što nam niko uzeti ne može – jeste sjećanje! Na vitezove i junake! Koji su bez računa i ustezanja ostavili svoje prethodne živote za sobom, svoje porodice i nade u budućnost, i svojim životom potvrdili da je patriotizam vrlina koja nema cijenu. Učinili su to crnogorski rodoljubi, sebi za vječno blaženstvo, a nama za ljudsku opomenu! Svoje živote položili su u jutro 6. januara 1916. godine, istog dana kada je crnogorska vojska počela vojevanje Moj-kovačke bitke. I jedina ostala na frontu žrtvujući sebe,

da bi ubrzo bila odbačena, i od onih koje je štitila, i od saveznika sa kojima se borila. U ovo naše vrijeme, kada se čini da je ljudska izvrsnost izgubila svaku vrijednost, a patriotizam kao jedna od ključnih građanskih vrlina služi tek za podsmijeh nadmenih dokonjaka, njihov nas herojski čin opominje iz prošlosti i poziva da postojano odgovorimo na izazove sadašnjosti, kao što su i oni odgovorili na poziv svoje domovine.

Matica crnogorska, u suradnji sa Zajednicom Crnogoraca Albanije, zahvaljuje vlastima Albanije i grada Lješā na njihovoj blagonaklonosti da organizujemo ovaj svečani pomen. U nadi, da ćemo u budućnosti, na odgovarajućem mjestu podići spomen-obilježje crnogorskim stradalnicima iz 1916. godine. Kao još jedan znak međusobnog poštovanja crnogorskog i albanskog naroda. Jer istorije su nam veoma bliske, a nesreće uvijek zajedničke. Stradalima, neka je vječna slava i hvala!"

Na šesto metara od obale, u zoru Badnjeg dana parobrod je naišao na minu, a parobrodske sirene za pomoć nijesu pomogle i pomoć je stigla prekasno za više od 320 ljudi. Od 509 dobrovoljaca u morskim dubinama udavilo se preko 320 dobrovoljaca, među kojima i američka ljekarka.

U znak zahvalnosti otadžbina im je 1939. godine, podigla spomenik na Cetinju – Lovćensku vilu, rad kipara Rista Stijovića. Lovćenska vila, okrenuta prema Lovćenu i pjesniku "čija je sudbina pretvorena u brdo",

u desnoj ruci drži mač a u lijevoj srebrni lovorov vijenac odlučna da ga, mitski svemoćna, raskošno lijepa i stasita, a proročki zagledana u dolazeća vremena, nečujno spusti u Medovski zaljev na mjesto gdje je potonuo Brindisi, iznad crnogorske "plave grobnice". (Marijan Mašo Miljić) KRENULI SU BILI KA MOJKOVCU!

Godišnjicu Mojkovačke bitke, nažalost, obilježavali su "drugi" u "svom interesu" i na njima "uobičajeni" način. Zaboravljajući da je:

"To bila posljednja bitka samostalne crnogorske države, labudova pjesma crnogorske slave i zanosa, iskreno i fanatično pregnuće spašavanja onespobijene savezničke srpske vojske i očajnički pokušaj samospašavanja, bitka iz očaja i inata, bitka za vojničku čast i ljudsko dostojanstvo. To je bio najviši domet crnogorskog viteštva i najveći izraz crnogorskog donkijotizma. Samoubilački pokušaj odbrane sopstvenog opstanka, naroda i države" - kaže Marijan Mašo Miljić u tekstu – MOJKOVAČKA BITKA- CRNOGORSKA TROJA.

Po svom značenju i posljedicama Mojkovačka bitka ima posebno mjesto u prebogatoj crnogorskoj istoriji, nažalost dugo vremena prešutna, zaboravljena i interpretirana u okviru nećijih drugih interesa i ciljeva, kao i ove 2023. godine.

Uz "višak" svoje historije, slaveći i oplakujući tuđe bitke i poraze, Crnogorci zaboravljaju svoje.

DODJELA ZAHVALNICA MEDIJIMA ZA PRAĆENJE NACIONALNIH MANJINA

Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba 25. 1. 2023. je u Novinarskom domu organizirala tradicionalni prijem i uručila zahvalnice najzaslužnijoj medijskoj kući, emisiji i novinaru za praćenje manjinskih događanja u Gradu Zagrebu tijekom 2022. godine. Dobili su ih Otvorena televizija Zagreb, Z1 Televizija, emisija HTV-e Prizma i glavna urednica portala www.nacionalnemanjine.hr Slavica Šarović. Priznanja je uručio Juraj Bahnik, predsjednik Koordinacije.

Podjela zahvalnica upriličena je s obilježavanjem Međunarodnog dana vjerskih sloboda, a o važnosti uloge medija u informiranju javnosti o manjinama, kao i Međunarodnom danu vjerskih sloboda, govorio je **Aleksandar Tolnauer**, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH. – Mediji su od krucijalnog značaja

ne samo za većinu već upravo za manjine i čestitam ovima koji se trude da prate tu problematiku. Moram upozoriti na mizerno praćenje manjinske problematike, HTV ima četiri programa 24 sata, a po njihovim podacima prošle godine tretirali su manjinska pitanja samo u 1,03 posto programa. Praćenje manjina je veoma bitno zbog integracije. Stalno govorimo o toleranciji, to je pojam koji znači da ako nekoga tolerirate – trpite ga, ali radije bismo govorili o suživotu i razumijevanju drugog i drugačijeg. Još važnije je naglasiti ono što se tiče vjerskih sloboda – vrijeme u kojem se danas nalazimo izuzetno je izazovno po oba ova pitanja. Od izuzetnog značaja je da obilježavamo ovaj dan i zahvaljujem Koordinaciji i Gradu Zagrebu koji su dobar primjer kako se to radi. Zahvaljujem i čestitam dragim prijateljima iz medija koji promiču manjine jer od njih ovisi kakva je percepcija o manjinama. Od srca vam

čestitim i ohrabrujem u ime Savjeta, uvijek smo otvoreni da sve probleme rješavamo zajedno – rekao je Tolnauer.

Predsjednik Koordinacije Juraj Bahnik je istaknuo: – Posebno želimo zahvaliti medijskim kućama koje su pratili rad udruga, vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba. Komunikacija sa sredinom u kojoj živimo, koju nam vi poštovani kolegice i kolege posređujete potiče nas na još kvalitetniji rad, a građanima, koji nam to omogućuju, pružate informaciju da imamo njihovu potporu i nastojimo pridonijeti svekolikom boljitku u zajedničkom životu. Iza nas je teško razdoblje kad su mogućnosti neposredne komunikacije među ljudima bile otežane ili gotovo onemogućene. Važnost javnog priopćavanja u to vrijeme bila je izuzetna i svima koji su omogućili da glas o nama dopre do javnosti iskreno zahvaljujem – rekao je Bahnik.

Prisutnima se obratila i pročelnica Gradskog ureda za kulturu, međugradsku i međunarodnu suradnju i civilno društvo Emina Višnić, a o važnosti Međunarodnog dana vjerskih sloboda govorili su i Petar Kolovrat, glavni urednik portala mojzagreb.info, koji je s Koordinacijom surađivao na organizaciji ovoga događaja, te predstavnici vjerskih organizacija. Događaju su prisustvovali i voditeljica odjela za nacionalne manjine Grada Zagreba Ljiljana Klašnja, te predsjednici vijeća i predstavnici nacionalnih manjina Grada Zagreba. Ovom je prigodom otvorena i izložba *Djeca oko nas* u organizaciji Saveza društava "Naša djeca" Hrvatske.

ŠEDNIK ČETVRTKOM: ZLATKO VUJOVIĆ

Iako je aktuelni šef države, kako kaže, najjači kandidat koga prozapadni i procrnogorski blok trenutno ima, Vujović objašnjava da on u isto vrijeme mobilize i veliki broj protivnika koji su motivisani time da mu vide leđa

Ukoliko Demokratska partija socijalista u naredne dvije sedmice ne objelodani ime svog kandidata, izvjesno da će u izbornu trku 19. marta ući upravo aktuelni šef države Milo Đukanović, ali je u ovom trenutku teško procijeniti da li će njegova kandidatura dovesti do uspjeha na izborima ili pak omogućiti pobjedu kandidatu suprotstavljenog bloka", ocijenio je profesor Fakulteta političkih nauka pri Univerzitetu Crne Gore i predsjednik Upravnog odbora Centra za monitoring i istraživanja **Zlatko Vujović**.

U slučaju da se, sa druge strane, Evropa sad, Demokrate i URA ne odluče za zajedničkog kandidata, uspjeh predstavnika Evrope sad na ovim izborima vodio bi daljem padu Demokrata, URA-e, ali i Demokratskog fronta, dodaje Vujović.

– Vrijeme curi i smanjuje se vremenski prozor za kandidata koji nije Đukanović. Ako DPS u naredne dvije nedjelje ne predstavi kandidata, onda je jasno da će to biti Đukanović. On može mnogo bolje mobilisati partijsku infrastrukturu nego bilo koji drugi kandidat ili nestranačka ličnost. Nestranački kandidat bi eventualno mogao privući glasove apstinenata – procijenio je Vujović u razgovoru koji je vodila novinarka Tanja Pavićević u okviru programskog serijala Matice crnogorske "Šednik četvrtkom"

Iako je aktuelni šef države, kako kaže, najjači kandidat koga prozapadni i procrnogorski blok trenutno ima, Vujović objašnjava da on u isto vrijeme mobilize i veliki broj protivnika koji su motivisani time da mu vide leđa.

– Teško je procijeniti da li će njegova kandidatura dovesti do uspjeha ili omogućiti da kandidat suprotnog bloka pobjedi. Teško je izmjeriti šta Đukanovićeva kandidatura nosi, ali vidimo da od njegove odluke zavisi ko će biti sa druge strane – kaže Vujović.

Kada je riječ o suprotnom bloku, Vujović ocjenjuje da bi, u slučaju da Evropa sad, Demokrate i Ura ne podrže zajedničkog kandidata, uspjeh kandidata Evrope sad na izborima vodio daljem padu Demokrata, Ure, ali i Demokratskog fronta.

– Taj kandidat bi postao simbol pobjede, a tu pobjedu bi platile ove partije. Možda bi, za mir u kući, bilo najbolje da oni imaju nestranačke kandidate, jer pobjeda partijskog lidera donosi nemir na drugoj strani – ističe ovaj analitičar.

Izbor sudija Ustavnog suda u rukama naših zapadnih partnera

Ukoliko pokušaj kompletiranja Ustavnog suda ni ovaj put ne uspije, Vujović upozorava kako je veoma realno da će Evropska unija blokirati pristupni proces Crne Gore, a Sjedinjene Američke Države uvesti sankcije političarima koji za to budu odgovorni.

– Pritisak Zapada da se Ustavni sud kompletira je ogroman. To je veoma koordinirana i snažna akcija. Veoma je realno da pristupni pregovori Crne Gore u EU budu blokirani iako tu još ne postoji jasna akcija, jer se i dalje vjeruje da će se raznim kanalima uticati na parlamentarnu većinu da izabere sudije Ustavnog suda. Ako do toga ne dođe, vrlo je moguće da političarima koji su za to odgovorni Sjedinjene Američke Države uvedu sankcije – naveo je Vujović.

Uz ocjenu da su Socijalistička narodna partija i Građanski pokret Ura "najveći pobjednici" institucionalne krize u kojoj se nalazimo usljed blokade Ustavnog suda, Vujović ističe kako premijera u tehničkom mandatu

Dritana Abazovića upozoravajući apeli Zapada "očigledno ne interesuju".

– Problem s Abazovićem je taj što on uvijek vuče poteze koji ni njemu ni njegovoj partiji ne donose korist. U toj situaciji je jasno da nešto stoji iza toga. Dritan Abazović Crnu Goru vodi u kaos. Ako se sad ne izaberu sudije Ustavnog suda i ne raspišu vanredni parlamentarni izbori mi smo u haosu i za to ćemo platiti veliku cijenu – upozorava Vujović, ali i naglašava kako aktuelni šef Vlade "ne može zaustaviti raspisivanje vanrednih izbora".

Za očekivati je, dodaje Vujović, da već u martu dođe do raspuštanja Skupštine i zakazivanja vanrednih izbora.

– Rješenje je u rukama naših zapadnih partnera. Oni treba da stanu iza četiri kandidata za sudije Ustavnog suda koji imaju najveću podršku u parlamentu. A onda, onom ko ih ne podrži neka uvedu sankcije. U suprotnom, ovu zemlju čeka kaos – ponavlja Vujović.

Otvoreni Balkan – srpsko-albanska priča

Smatra i da je miješanje Beograda i njegove "savezničke strukture u Crnoj Gori" i u ovaj izborni ciklus za očekivati, ali i da Zapad ovaj put, za razliku od 2020. godine, bolje razumije dešavanja.

– Jasno je da u Crnoj Gori ima ogroman broj stranih državljanina. Ti ljudi su učestvovali na protestima koje smo imali u ranijem periodu. To je veliki potencijal za incidente u Crnoj Gori. Naši zapadni partneri su to dugo zanemarivali, ali sada već razumiju da Crna Gora može lako da skrene sa zapadnog kursa – smatra Vujović.

"BLAGI DANI" I "BUDZAŠTAR ILI POJMOVNIK TRIVIJALNOSTI"

U Crnogorskom domu u Zagrebu, 26. 1. 2023. u organizaciji Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, održano predstavljanje knjiga Lidije Vukčević Vučurović "Blagi dani" i "Budžaštar ili Pojmovnik o trivijalnosti" Izdavači Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Skaner studio d.o.o.

Na predstavljanju svojih knjiga u crnogorskom domu Lidija Vukčević Vučurović obilježila je i jednu značajnu obljetnicu: trideset godina književnog rada, kao i zavidnu znanstvenu karijeru.

Na predstavljanju su govorili: Danilo Ivezić, urednik oba naslova; Dimitrije Popović i sama autorica Lidija Vukčević Vučurović.

Pozdravljajući prisutne na početku predstavljanja i čestitajući Lidiji na knjigama i značajnoj obljetnici, **Danilo Ivezić** je između ostalog rekao:

"...Knjiga Budžaštar ili pojmovnik trivijalnosti svojevrsni je rječnik Lidije Vučković Vučurović, kako u recenziji knjige kaže poznati crnogorski književnik Bogić Rakočević (citiram): "...knjiga u formi rječnika koja je nastala na fonu Floberovog 'Rječnika otrcanih misli'... Rječnik kao leksikografsko djelo koje sadrži popis riječi ili izraza izabranih i raspoređenih po nekom načelu, ovdje je poslužio kao prijedlog za uspostavljanje proizvoljnih, konvencionalnih simbola koji imaju višestruko značenje..." – završen citat.

Sam izbor naslova, sadržaja i oblika knjige svojevrsno je sučeljavanje ili "obračun" Lidije sa trivijalnostima ove naše svakodnevnice, našeg življenja i ovdje i tamo. Njen svojevrsni komentar, koji se ne ostaje samo na riječima-rječniku. Tu su i mala pravila feminističkog djelovanja (pet djelova); tri prava na univerzalne neistine i četrdeset troje ne/običnih ljudi zvanja, zanimanja, zanata. Sve to, najčešće, s Lidijinim ironičnim, u nekim slučajevima i sarkastičnim komentarom, jasnim i nedvosmislenim.

NPR: *Ekologija*- zeleni pokret, navodno znanstveno utemeljen. Politički blizak najprije anarhizmu i ljevici ali i sve više desnici, ojačanoj arapskom proljeću i europskim zimama. Ekologija nam svakako ovako ili onako, kršćanskim dogmama ili krupnim kapitalom, dolazi glave. -Ne uzimajte muškarce ozbiljno, lakše ćete ih podnijeti (u pravilima feminističkog djelovanja). U prvom dijelu knjige u rječniku su svojevrsni lokalizmi. Riječ DŽAN koja se spominje u čuvenoj pjesmi Milice jedna u majke je ime ulice u Podgorici. Lidija dodaje i DŽAN-MAHALA. Inače riječ džana je starotruskog podrijetla i znači duša. Ulica džana izlazi na ulicu Viganj a ova završava s malim trgom i bunarom, na kojem je za razliku od ulice "dozvoljeno" ašikovanje..."

O Lidiji i njenom književnom radu **Dimitrije Popović** između ostalog kaže: "Ovaj bi kratki osvrt na Lidijine najnovije knjige počeo bih s misli Stefana Malarmea 'Sve na svijetu postoji da bi se napisala jedna knjiga' Iako se, rekli bismo, to podrazumijeva po sebi, ipak ta misao dira u onu bit stvaralačkog postupka po kojemu se stvarnost transponira u jednu višu sferu svoje zbiljnosti koja se upravo kroz umjetnost najbolje ili najbogatije osmišljava. Daje smisao čovjekovom postojanju. Književnost to upravo potvrđuje... U opservacijama stvarnosti Lidija koristi prozorsko okno kao kakav životni intimni ekran u kojem se projicirala obiteljska sreća i sklad ali i melankolija i teških dana sudbine koja je obitelj tijekom godina zadesila. Ta koncentracija na

prozorsko okno kao živa slika projicirane stvarnosti odredit će i Lidiju potrebu za kadriranjem stvarnosti koje će bilježiti njen fotoobjektiv. Pomno će snimati stvari, zatečene ili aranžirane da slikom tih prizora ili pojedinosti, kako bi rekao Rolan Bart, mitologije svakidašnjice, da auru više vrijednosti umjetničkog dokumenta, fotografskog arte fakta. Svoje će tijelo, lice ili ruku također fiksirati u taj svijet iluzije bez simboličnih značenja. U pričama iznosi i primjere lirskih afektivnih sjećanja kada se u hladnoći ledenog snježnog samoborskog jutra vidi gledajući kroz prozor jednog mladića koji pripaljuje cigaretu da bi taj crvenkasti plamen rasplamsao sjećanje na jug, na čijoj će se koru mandarine oljuštiti u narančastoj bijeloj spirali. Ovakve prustovske evokacije spisateljičine stvarnosti u kojima se izražava iskrenost osobnog tona daju posebnu vrijednost njezinoj literaturi. kako bi rekao Rolan Bart, mitologije svakidašnjice, da auru više vrijednosti umjetničkog dokumenta, fotografskog arte fakta. Svoje će tijelo, lice ili ruku također fiksirati u taj svijet iluzije bez simboličnih značenja. U pričama iznosi i primjere lirskih afektivnih sjećanja kada se u hladnoći ledenog snježnog samoborskog jutra vidi gledajući kroz prozor jednog mladića koji pripaljuje cigaretu da bi taj crvenkasti plamen rasplamsao sjećanje na jug, na čijoj će se koru mandarine oljuštiti u narančastoj bijeloj spirali. Ovakve prustovske evokacije spisateljičine stvarnosti u kojima se izražava iskrenost osobnog tona daju posebnu vrijednost njezinoj literaturi. kako bi rekao Rolan

Bart, mitologije svakidašnjice, da auru više vrijednosti umjetničkog dokumenta, fotografskog arte fakta. Svoje će tijelo, lice ili ruku također fiksirati u taj svijet iluzije bez simboličnih značenja. U pričama iznosi i primjere lirskih afektivnih sjećanja kada se u hladnoći ledenog snježnog samoborskog jutra vidi gledajući kroz prozor jednog mladića koji pripaljuje cigaretu da bi taj crvenkasti plamen rasplamsao sjećanje na jug, na čijoj će se kuru mandarine oljuštiti u narančastoj bijeloj spirali. Ovakve prustovske evokacije spisateljičine stvarnosti u kojima se izražava iskrenost osobnog tona daju posebnu vrijednost njezinoj literaturi. lice ili ruku također fiksirati u taj svijet iluzije ne bez simboličnih značenja. U pričama iznosi i primjere lirskih afektivnih sjećanja kada se u hladnoći ledenog snježnog samoborskog jutra vidi gledajući kroz prozor jednog mladića koji pripaljuje cigaretu da bi taj crvenkasti plamen rasplamsao sjećanje na jug, na čijoj će se kuru mandarine oljuštiti u narančastoj bijeloj spirali. Ovakve prustovske evokacije spisateljičine stvarnosti u kojima se izražava iskrenost osobnog tona daju posebnu vrijednost njezinoj literaturi. lice ili ruku također fiksirati u taj svijet iluzije ne bez simboličnih značenja. U pričama iznosi i primjere lirskih afektivnih sjećanja kada se u hladnoći ledenog snježnog samoborskog jutra vidi gledajući kroz prozor jednog mladića koji pripaljuje cigaretu da bi taj crvenkasti plamen rasplamsao sjećanje na jug, na čijoj će se kuru mandarine oljuštiti u narančastoj bijeloj spirali. Ovakve prustovske evokacije spisateljičine stvarnosti u

kojima se izražava iskrenost osobnog tona daju posebnu vrijednost njezinoj literaturi.

Završavam ovaj kratki osvrt sa onim s čim počinje Lidijina knjiga Blagi dani. Savjetima koje Danilo Kiš preporučuje mladim piscima. Uz podižu listu našeg Kiša pridodat ću sasvim kratki savjet Charlesa Baudelairea 'pisac treba slijediti svoj senzibilitet usprkos svemu'.

Lidija dosljedno slijedi svoj senzibilitet podjednako u poeziji, prozi ili eseju. Čestitam slavljenici s najljepšim željama."

Lidija Vukčević Vučurović, rođena 1954. godine u Zagrebu. Diplomirala jugoslavistiku i filozofiju, magistrirala i doktorirala tezama iz književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Postdoktorski studij na Grenobleu. Dugogodišnja srednjoškolska i sveučilišna profesorica u zemlji i inozemstvu (Italija i Francuska), znanstvenica, prevoditeljica i književnica.

Od 1983. godine objavljuje znanstvene radove, književnu kritiku, prijevode i eseje. Objavila je kao samostalne knjige: dvije znanstvene monografije; šest zbirki poezije; dvanaest knjiga proze; preko stotinu naučnih i stručnih recenziranih radova.

Uvrštena je u brojne antologijske izbore poezije i proze na hrvatskom, crnogorskom, srpskom, makedonskom, mađarskom, albanskom i talijanskom jeziku.

Knjige su sufinancirane sredstvima Savjeta za nacionalne manjine.

FINIS AFRICAE - PREDSTAVLJANJE U CRNOGORSKOM DOMU U ZAGREBU

Tekst: Petar Popović

U četvrtak, 2. veljače 2023. godine predstavljena je u Crnogorskom domu na zagrebačkom Trnju knjiga *Finis Africae: realističke perspektive o globalnom upravljanju*, domaćih autora izv. prof. dr. sc. Petra Popovića (*Fakultet političkih znanosti u Zagrebu*), ujedno i moderatora predavljanja knjige i diskusije; izv. prof. dr. sc. Stipe Buzara i doc. dr. sc. Damira Mladića (*Sveučilište Libertas u Zagrebu*). Uz autore Popovića i Buzara, knjigu je promovirala izv. prof. dr. sc. Marta Zorko (*Fakultet političkih znanosti u Zagrebu*), koja je jedna od njezinih znanstvenih recenzentica. U svom uvodnom obraćanju, Popović se u svojstvu moderatora posebno zahvalio profesoru Draganu Laloviću na njegovoj potpori autorima u radu, te uredniku knjige Damjanu Laloviću.

Knjiga koju je promotorica Zorko opisala kao "provokativnu, inovativnu i pravovremenu" bavi se problematikom globalnog upravljanja nad zdravljem, siromaštvom i klimatskim promjenama, ili drugim riječima, pošasti-

ma "bolesti, gladi i nevremena". Zorko je istaknula da globalizirani svijet današnjice egzistira između nekoliko razina subjektiviteta. U okviru sigurnosnih studija prepoznati su globalni sigurnosni izazovi. Ipak, krajnji cilj zaštite od tih izazova je pojedinac. Kako bi realitet bio još kompliciraniji jedini subjekt s razvijenim funkcionalnim mehanizmima zaštite je nacionalna država. Upravo u tom vakuumu treba tražiti uspjeh, odnosno bolje reći neuspjeh međunarodne politike. Različite znanstvene škole i teorijska usmjerenja pokušavaju naći odgovor i popuniti navedene praznine.

Međutim, upravo knjiga *Finis Africae* iz perspektive realističke teorije obrađuje tri globalna (sigurnosna) fenomena. Obradeni fenomeni su zapravo društveni – pandemije, klimatske promjene i siromaštvo – ali s obzirom na razorne posljedice postaju prvenstveno sigurnosni izazovi. Tome dodatno doprinosi sekuritizacija, proces kojim se društveni fenomeni "guraju" u sferu sigurnosne politike. Proces sekuritizacije tako ima

dvojake posljedice po konkretan fenomen. Pozitivne proizlaze iz prioritiziranja, jer ukoliko je fenomen u sferi sigurnosnog pitanja dolazi u agendi rješavanja na sam početak. Negativne su one koje proizlaze iz etiketiranja, ukoliko se fenomen karakterizira kao sigurnosni izazov postoje vrlo jasno definirani mehanizmi i sektori koji se tim pitanjem tada počinju baviti. Sva tri fenomena koje autori obrađuju balansiraju na tankoj liniji definiranja od društvenih prema sigurnosnim fenomenima.

Ipak, koliko god bili slični u svom obliku, vakuumu subjektiviteta i sekuritizirajućem procesu koji ih formira, obrađeni fenomeni imaju i jednu ključnu razliku; a to je doseg posljedica. Razlika između razvijenog svijeta i svijeta u razvoju u ovom slučaju igra ključnu ulogu. Iako se knjiga *Finis Africae* ne bavi afričkim kontinentom, upravo je to jedan od dijelova svijeta u kojem se spomenuta razlika uzrok-posljedica kod svih, a ne samo spomenutih fenomena, jako vidljiva. Autori su se tako, drži Zorko, na tri razine poigrali naslovom knjige - aludirajući na zabranjeni dio knjižnice u djelu Umberta Eca *Ime Ruže* i pesimizam, neistražene prostore starih Rimljana aludirajući na inovativnost u pristupu i nejednakost globalizacije koja posljedice ostavlja upravo u naoko dalekim i izoliranim dijelovima nerazvijenog Svijeta.

Inovativnost knjige ogleda se u činjenici da istražuje kako se iz realističke perspektive gleda i promišlja globalne izazove. Naime, ako je interes države na prvom

mjestu, onda teško ostaje prostora za suradnju. Ipak, kad se radi o globalnim izazovima države su prisiljene surađivati ne bi li ostvarile i vlastitu sigurnost. I u ovim pokušajima preskoka jaza između vlastitog interesa i vlastite dobrobiti često se priklanjaju klasičnim geopolitičkim igrama. Umjesto općeg dobra biraju se sitni benefiti i male nagrade. I upravo zbog toga globalni sigurnosni fenomeni poput pandemija, (posljedica) klimatskih promjena ili siromaštva čine se kao nerješiv problem.

Knjiga *Finis Africae* je, prema Zorko, također i kontroverzna, i to zato što propituje društvenu (ne)pravdu kroz prizmu međunarodnih odnosa i ogoljuje pozicije svjetskih supersila, potencijalnih generatora sigurnosnih izazova i zasigurno sekuritizirajućih aktera prema vlastitoj agendi. Naposljetku, Zorko zaključuje da je knjiga pravodobna jer su autori prepoznali trenutak u kojem je ključno otvoriti raspravu ne samo o globalnim sigurnosnim izazovima i raskoraku u postojećim mehanizmima za njihovo rješavanje već i konkretnim pitanjima (ne)upravljanja u kriznim situacijama pandemije, zanemarivanja pitanja klime i zaboravljanja još ne-sekuritiziranog pitanja globalnog siromaštva.

Nakon moderatorice skupu se obratio Buzar s kratkim govorom o svojoj tematskoj cjelini, problemu odnosa državnih interesa i smanjivanja ili dokidanja globalnog ekstremnog siromaštva. Naime, kako je Buzar istaknuo, suvremeni režimi redukcije globalnog ekstremnog si-

romaštva sadrže niz prijepornih točaka, jer s jedne strane govorimo o partikularnim interesima država u anarhijskom državno-centričnom međunarodnom sustavu, dok s druge strane govorimo o univerzalnim globalnim ciljevima. Brojni globalni ciljevi, a među njih se pored ukidanja siromaštva mogu ubrojiti i ostali ciljevi održivog razvoja Ujedinjenih naroda, nameću se svojim univerzalnim karakterom kao moralni imperativi, a borba protiv siromaštva je upravo tako opisana u nizu međunarodnih dokumenata. Nasuprot takvih moralnih imperativa, kojima su temelj socijalna i ekonomska prava pojedinaca, percipirana kao temeljna ljudska prava, stoji pitanje o odgovornosti/obvezi za takva prava.

Buzar pri tome tvrdi kako se u sadašnjoj konstelaciji podijele prava i odgovornosti na međunarodnim i globalnim razinama, ne nazire, osim države, ozbiljan kandidat za nositelja te odgovornosti. Čak spominje i međunarodne dokumente u kojima se to izravno tvrdi, no pri tome detektira dodatni problem. Naime, u državno-centričnom anarhijskom međunarodnom sustavu svaka je država primarno odgovorna za vlastito dobro, a tako i za pitanje ekstremnog siromaštva unutar svojih granica. Ključno pitanje je može li ijedna druga država, poput susjednih država, regionalnih ili globalnih hegemona, ili tendenata na takve pozicije, djelomično preuzeti takvu odgovornost. Buzarov odgovor je da to teorijski nije moguće, ali je praktično moguće. Bolje rečeno, teorijski jaz između temeljnih ekonomskih prava pojedinaca i neuhvatljivosti jasnog nositelja odgovornosti za osiguranjem tih prava, uopće se ne može premostiti. No, moguće mu je doskočiti praktično tako da države koje žele tvrditi određenu regionalnu sferu utjecaja preuzmu dio odgovornosti za pitanje redukcije siromaštva unutar te sfere. Na taj način pružaju moralnu legitimaciju sfere interesa, i nude vrijednosni sadržaj jednom do sada čisto geopolitičkom pojmu.

Posljednji se skupu obratio Popović s osvrtom na svoj dio istraživanja. Ukazao je kako u kontekstu pandemije Covid-19, sve više jača potreba za unapređivanjem i poboljšanjem mehanizama nadzora globalnog zdravlja. Međutim, sredstva i mehanizmi izostaju jer logika suvremenog globalnog režima zdravlja nije sprječavanje pandemija, nego sprječavanja pandemija bez da se ugroze međunarodna trgovina i promet. To je uostalom i aksiom svakog režima i međunarodne organizacije u modernom dobu, od međunarodnih sanitarnih kongresa sredine devetnaestog stoljeća do Svjetske zdravstvene organizacije danas. Drugim riječima, autor je dao brojne primjere s kojima ukazuje da je globalni zdravstveni sistem nadzora infrastrukturno adekvatan,

da sredstva za nadzor ne nedostaju, ali cijeli sistem ovisi o neadekvatnoj političkoj volji. Kao takav, a što je uostalom pokazala ova današnja pandemija, globalni režim zdravlja oblikuje jednu novu geopolitiku između razvijenog i nerazvijenog svijeta. Pandemija koronavirusa je ove suprotnosti samo radikalizirala i postavila pred teoriju međunarodnih odnosa bitnu dvojbu: s jedne strane reteritorijalizaciju međunarodne politike (putem multinacionalnih korporacija, farmaceutskih kartela i međunarodne filantropije) i istovremeno deteritorijalizacije (vlade država i njihove pogođene populacije).

Rasprave u suvremenoj literaturi oko zajedničkih globalnih strategija zdravstvene sigurnosti uključuju područja globalnog financijskog sustava, biosigurnosti, sanitarnih infrastruktura, i nadzora bolesti. Prvi pristup uzima ovdje navedene strategije kao sastavne i isprepletene elemente opće strategije globalnog upravljanja zdravljem (globalna sfera). Drugi pristup naglasak stavlja na reformu međunarodnih organizacija kao aktera koji umjesto globalnog upravljanja preferira kolektivnu akciju (međunarodna sfera). Treći partikularistički pristup naglasak stavlja na državu i njezinu unutarnju sigurnost kao najpogodniju strategiju djelovanja (nacionalna sfera). Sva tri pristupa, Popović ističe, međusobno se isprepliću i ne isključuju. Kada se tome pridodaju proturječna i politički interesi, sustav je nemoćan. Ali Popović zaključno nije pesimističan. Ukazuje kako se na globalnom planu počinje oblikovati osovina Europska unija-Afrička unija, kao protuteža SAD-u i Kini u rukovođenju globalni zdravljem.

Tijekom predstavljanja, uključujući i u raspravi s prisutnom publikom, posebno su istaknuti još uvijek djelatni čimbenici državno-centričnog sustava međunarodne anarhije, uključujući geopolitičke faktore i nacionalne interese država, na sustav globalnog upravljanja. Pri tome je posebna pozornost skrenuta na odabir naslova knjige koji, citirajući izraz "Finis Africae" iz čuvenog romana *Ime ruže*, koji se tamo odnosi na zabranjeni dio knjižnice benediktinskog samostana koji je njegovo središnje mjesto radnje, aludira na neistraženost i gotovo "zabranu" primjene realističke perspektive na izazove globalnog upravljanja. Nedostatak te vrste istraživanja dijelom je nevini rezultat uvjerenja da realistička perspektiva ne posjeduje adekvatan pojmovni i analitički aparat da bi doprinijela razumijevanju izazova globalnog upravljanja. No, dijelom je rezultat slijepog, a možda katkad i lažnog, optimizma da se bolesti, gladi i nevremenu može pristupiti tehnokratskim metodama koje iz svojih nastojanja, a čak i vokabulara, isključuju ono bitno *političko*.

KNJIGA VLADIMIRA VLADA ČETKOVIĆA "POZDRAV RODU" PREDSTAVLJENA U KRANJU

U organizaciji CKPS Društva "Morača" u prostorijama Zveze kulturnih društva Kranj, 9. 11. 2022. održano je predstavljanje knjige Vladimira Vlada Četkovića "Pozdrav rodu" izdavači Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba i Skaner studio d.o.o. Zagreb.

U ime organizatora prisutne je pozdravio predsjednik CKPS Društva "Morača" Čedo Đukanović zahvalio autoru i učesnicima predstavljanja na činjenici da je ova knjiga, kao i prethodna, značajan doprinos očuvanju i upoznavanju, naročito kod naše mladosti, crnogorskih korijena, crnogorskog jezika, ali i tradicije i običaja zemlje porijekla njihovih očeva i dedova.

Predstavljanju su prisustvovali brojni članovi Društva "Morača" iz Kranja, ostalih crnogorskih udruženja iz Republike Slovenije, predstavnicima Ambasade Crne Gore u Republici Sloveniji Ana Zeković, počasnim konzulom Crne Gore Vojislav Kovač, predstavnicima lokalne samouprave

i drugi.

U ime izdavača na predstavljanju su govorili urednik knjige Danilo Ivezić i predsjednik Vijeća Dušan Mišković.

Knjiga "Pozdrav rodu" je svojevrsan nastavak (ali i samostalna cjelina) ranije objavljene knjige "Naušećenije" (istih izdavača) i predstavljaju važan činilac na trajnom očuvanju od zaborava i poplave "modernosti" onog autohtonog izvornog.

Da se sačuva ljepota jezika kroz izvorne uzrječice, doskočice, izreke, zakletve, kletve...

Da se sačuva bogatstvo tog jezika i ona narodna mudrost koja se najčešće iskazana u "malo izgovorenoga" ali s "puno rečenog".

Za crnogorske iseljenike u Republici Sloveniji, posebno za njihovu djecu, one su i bitan element očuvanja kulturnog i nacionalnog identiteta, bogato izvorište tradicije, i neposredni kontakt s Crnom Gorom.

"LJUBAV SE ZNA U TRENU, KAO U BLJESKU OŠTRICE NOŽA, PRETVORITI U MRŽNJU"

Tekst: Jurica Körbler

Vitalnost i oslobađanje mržnje u raznim oblicima njene razornosti su permanentni. Paradoks je da ova negativna emocija latentno ili manifestno uništava sve osim same sebe. Umjetnost, baveći se mržnjom osmišljavajući njenu razornost, upravo afirmira dobro.

Dimitrije Popović ovih je dana u Crnoj Gori, gdje je otkrivena njegova skulptura princezi Kseniji. Inače, ovaj vrsni slikar i pisac često ide u rodnu Crnu Goru, koju sada potresaju nemili politički događaji koji će odrediti budućnost te male zemlje. Rođen je na Cetinju, a diplomirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Izlagao je sa Salvadorom Dalijem, a u godini jubileja, dvije tisuće godine kršćanstva, izložio je u Rimu svoj ciklus Corpus Mysticum. Dobio je poziv da zajedno sa petnaest umjetnika i kritičara odgovori na Pismo Pape, što je objavljeno u knjizi "Umjetnici odgovaraju papi Ivanu Pavlu II".

Crnoj Gori je otkrivena vaša skulptura princezi Kseniji, kćerki kralja Nikole. Zadržali ste veze sa Crnom Gorom, mnogo i često surađujete na raznim projektima. Kako vidite tu suradnju u ovim teškim uvjetima za sve?

- Generalno kazano, uvjeti za umjetnost i kulturu su uvijek u stanovitom smislu teški. Ali i u najkompliciranijim okolnostima društvenih, odnosno političkih događanja, umjetnost je nalazila i poticaj i snagu da nadiđe stanja u kojima je nastajala. U Crnoj Gori je trenutno jako komplicirana situacija. Problemi s ustavnim sucima koji još nisu izabrani da bi država mogla funkcionirati u potrebnom kapacitetu je samo jedan od velikih problema. Ali usprkos toj kompliciranoj situaciji na Cetinju je bilo jako svečano kada se otkrivala moja skulptura princezi Kseniji.

Mračni i tragični sadržaji

Tko je, zapravo, bila princeza Ksenija?

- Riječ je o jednoj izuzetnoj ženi tragične sudbine koja je simbol ponosa i dostojanstva, hrabrosti i dosljednosti, miljenici kralja Nikole koja je s ocem provela najteže dane izgnaništva u Francuskoj. Umrula je 1960. godine

u Parizu. Bila je emancipirana Crnogorka, prva žena na Balkanu koja je vozila auto, bavila se fotografijom, bila je članica bečkog društva fotografa, govorila strane jezike, pisala memoare. Usprkos teškim uvjetima života odbila je apanažu Karađorđevića koji su svojom politikom primorali kralja Nikolu da napusti Crnu Goru. Cetinje prema nesretnoj i hrabroj princezi gaji poštovanje i dirljivi sentiment.

Koju ste poruku poslali svojom skulpturom?

- Želio sam skulpturom izraziti ono što ju je činilo posebnom, dakle snagu i ljepotu duha, otmjenost, dostojanstvo s melankoličnom crtom, jer je u zadnjim godinama života čeznula da se vrati na Cetinje. U formalno-estetskom smislu skulptura objedinjava klasičnu i modernu formu u simboličkom smislu, jer je ta dvojnost bila dio princezine osobnosti, nosila je nasljeđe patrijarhalne sredine, iako je bila plemenitog roda, i prihvaćala izazove modernog vremena kome je kao emancipirana žena pripadala. U koncipiranju lika i figure postojala je i jedna privatna, emotivna crta. Naime, moj pradjed Mišo Popović bio je maršal dvora kralja Nikole, siva kraljeva eminencija, izuzetno blizak s kraljevima kćerima.

Objavili ste i zanimljivu knjigu "Slikarstvo i mržnja". Može li se kroz likovnost uopće izraziti mržnja, koje ima itekako mnogo na ovim prostorima?

- Upravo likovna umjetnost i književnost pokazuju i dokazuju u kojoj mjeri je mržnja kao negativna emocija poticajna, odnosno inspirativna za transpoziciju, posebno u ova dva navedena medija. Od grčkih tragičara Sofokla ili Euripida do Shakespearea i Dostojevskog, odnosno od Carravaggia i Goye do Picassa i Dalija (sa slikama ove posljednje dvojice o španjolskom građanskom ratu), na paradoksalan način potvrđuje tezu da su upravo mračni i tragični sadržaji izvorišta za vrhunska umjetnička ostvarenja. To je poseban fenomen u prirodi čovjekovog bića. Andre Gide je jednom rekao da se "lijepim osjećajima pravi loša literatura". Knjiga "Slikarstvo i mržnja" obuhvaća raspon mržnje od mitske tematike kao što su Meduza i Medeja preko starozavjetnih temata o Davidu i Golijatu, Samsonu i

Dalili, Juditi i Holofernu, preko mržnje u kontekstu religijskog svjetonazora.

Pišete li i o mržnji prema Kristu?

- Da, jedno poglavlje posvećeno je mržnji prema Kristu, odnosno kršćanskim mučenicima, temat koji u renesansi i baroku bilježi niz slikarskih remek djela. Zatim postoji mržnja generirana društveno-političkim previranjima, revolucije, ratovi, smaknuća ... sve do, na kraju knjige, fenomena mržnje u kontekstu kulture. Dakle, burna scena s početka prošlog stoljeća u kojoj se javljaju dadaizam i futurizam koji eksplicite izražavaju prezir i mržnju prema tradiciji i umjetnosti uopće. Vitalnost i oslobađanje mržnje u raznim oblicima njene razornosti su permanentni. Paradoks je da ova negativna emocija latentno ili manifestno uništava sve osim same sebe. Umjetnost, baveći se mržnjom osmišljavajući njenu razornost, upravo afirmira dobro. U osnovi stvaralaštva jest humanistički princip koji afirmira dobro kroz umjetničko stvaralaštvo oplemenjujući ljudsko biće.

Imaginarno proizlazi iz stvarnog

Vi ste i slikar i pisac. Što je lakše, što teže, što izazovnije, što Vas više nadahnjuje?

- U mom slučaju su i slika i riječ ravnopravni. Jer, koliko slika pobuđuje riječ, toliko riječ izaziva sliku. I jedan i drugi način izražavanja su poticajni u onom smislu da se određenoj temi da novo viđenje, a da se suština problema naglasi. U tom smislu, za umjetnika je veliki izazov kako staroj temi kao što je na primjer Kristovo raspeće dati novu dimenziju u likovnom smislu, a da složena bit teme ostane ista. Tako je i sa Medejom, Juditom ili Salomom itd. Četvrtog prosinca ću imati u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu promociju zbirke poezije naslovljene "Orfejeva sjenka", uz performans "Pozlaćena krv". Izdavač knjige je Litteris iz Zagreba. Poeziju sam kao sublimiranu formu temata kojima sam se bavio u slikarstvu ili beletristici zapisivao unazad puno godina. Autor ne smije robovati jednom mediju. Ukoliko ima potrebu da nešto uobličići u drugi medij, ako osjeti da mu ta druga forma odgovara za artikuliranje onoga što želi izreći, treba slijediti svoj, kako se obično kaže, "unutarnji diktat". U mom slučaju se može pratiti stvaralačko iskustvo koje sam imao podjednako u klasičnim ili suvremenim medijima. Malarme je napisao da "sve na svijetu postoji da bi se napisala knjiga." Dakle, sve je inspirativno. Uvijek sam tvrdio da imaginarno proizlazi iz stvarnog. Daje unutarnju dimenziju zbiljskog.

Koliko su uopće mračne teme prisutne u umjetnosti?

- Ako i letimično pogledamo povijest likovne umjetnosti ili povijest književnosti lako se uoči ono što smo malo prije govorili. Dakle, mračne teme prevladavaju u umjetnosti. Pogledamo li povijest prošlog stoljeća i ove godine ovog stoljeća, vidjet ćemo da i dalje prevladava, kako je papa Ivan Pavao II, pjesnik Karol Woytila, okarakterizirao sintagmom "kultura smrti".

Spomenuo sam malo prije Picassa. Najpoznatija i najpopularnija slika 20. stoljeća je bez sumnje Guernica. Slika krika, razaranja, smrti. Pogledajte Giacomettija, Bacona, Hirsta...

Iz mračnih tema se emanira sjaj umjetnosti.

Ide li mržnja zajedno sa religijama, bilo kojom, bilo gdje?

- Nažalost, povijest civilizacije je melankoličan svjedok sukoba na religijskom planu. Ne radi se samo o antagonizmu različitih religijskih svjetonazora već se sukobi događaju unutar iste religije kao na primjer u kršćanstvu. Sjetimo se na primjer Tridesetogodišnjeg ratnog sukoba između protestanata i katolika. U osnovi kršćanskog nauka je, kako nam je poznato, ljubav i dobro. Afirmacija humanističkih vrijednosti koje treba baštiniti društvena zajednica. Ali to je, čini se, veoma teško ostvarivo za ljudsko biće. De Sade, za razliku od Rousseaua, misli da se čovjek rađa zao. Destruktivna čovjekova energija je u većoj ili manjoj mjeri permanentno na djelu. Schillerovu Odu radosti je uglazbio Beethovenov genij, ali je smisao djela njemačkog lirika o bratskoj ljubavi među ljudima naivna iluzija pjesničkog zanesenjaka. Slika se glavom, ne rukom, rekao je Michelangelo. Koliko je to istinito i provedljivo?

Obično se misli da je umjetnik onaj koji stvara u nekom nesvjesnom nadahnuću poput kakvog somnabulnog tipa koji zna reći, "kada bih znao što znači to što radim prestao bih slikati". Takvo diskvalificiranje umjetnika od samog sebe je besmisleno. Jer umjetnik je svjesno biće koje misli i osjeća svijet oko sebe, zaokupljen je i emotivno i racionalno problemom kojim se bavi u svom izražavanju. Umjetničko stvaralaštvo je disciplina, proces u kojem je uključena umjetnikova svijest. Kad radi umjetničko djelo, zna da mora zadovoljiti osnovne standarde djela, kompoziciju, ritam, tonsku ili kolorističku kvalitetu itd. Zato je Michelangelo imao pravo. Picasso je to isto rekao na drugačiji način "U slikarstvu je najmanje važna tehnika", naravno, tehnika se podrazumijeva po sebi. Ali ono što čini jedno umjetničko djelo je autorova ideja i njena adekvatna artikulacija u nekom od likovnih medija, u slici, crtežu, kipu itd. Dug bi bio spisak umjetnika koji su zapisivali svoja razmišljanja

o onome što rade, od Leonarda do Van Gogha, zatim Maljeviča, Killea, Moorea.

Medicinske teme i likovnost

Napisali ste i knjigu "Likovni zapisi u doba korone", kako ste proživjeli te dvije godine zatvaranja i svega što je išlo uz to?

- Radno. Na neke je ljude korona djelovala inhibitorski. Spomenuo sam da sve može biti poticajno za umjetnost. Kako je epidemija uzimala maha i kako smo svakodnevno bili svjedoci crne statistike o zaraženima i mrtvima, tako sam kontinuirano pisao likovne eseje spajajući medicinu i umjetnost. Dakle, one probleme koje čovjek inače ima Covid je podigao na opći plan. Govorilo se javno o bolestima, anksioznosti, strahovima itd. Te sam opće medicinske probleme spajao sa kompatibilnim djelima iz likovne umjetnosti. Na primjer, problem melankolije s Durerovom "Melankolijom", problem straha s Munckovim "Krikom", problem alijenacije s Baconovim slikama, paranoju s Dalijevim "Velikim paranoikom"... Od tih tekstova nastala je knjiga "Likovni zapisi u doba korone". To je knjiga inspirirana Covidom i pisana u pandemiji ovog virusa. Promociju knjige sam imao u KB Dubrava koja je u to vrijeme bila Covid centar u Hrvatskoj. Dakle, najprikladnije mjesto za ovakvu vrstu knjige. Uostalom i umjetnost i medicina se, svaka na svoj način bave ljudskim tijelom odnosno čovjekom u njegovoj psihoorganskoj cjelovitosti. Zahvaljujući ravnatelju bolnice prof. Ivici Lukšiću u atriju bolnice bio je uz promociju knjige izveden i performans "Koronono čedo". Za neke šokantno, ali simbolički precizno, jer je virus tada jako mutirao.

Često uz promociju knjiga imate i performans, nekad sa Severinom, sada i "Koronino čedo", "Sjeme zla". Kako takvi performansi idu uz Vaše knjige i Vaše slike?

- Performansi nisu nikad sami sebi svrha. Nekakav avangardni nadrealistički recidiv koji ima za cilj šokirati publiku. Druga je stvar što su mnogi bili šokirani Severinom u ulozi osuvremenjene Salome koja je ispred Muzeja Mimara izvela performans "Ples bez velova". Smatrali su to provokacijom ili blasfemijom. Nisu znali priču iz Novog zavjeta ili Wildeovu dramu o fatalnoj plesačici koja za svoj senzualni ples traži odrubljenu glavu Ivana Krstitelja i ljubi njegova mrtva usta. Dakle, radilo se o starijoj temi izvedenoj na nov način. Svaki performans je svojevrsni produžetak temata knjige u likovno scensko djelo. Tako je bilo i sa spomenutim "Koroninim čedom" i sa "Magdaleninim odrom" ili s posljednjim u Klovićevim dvorima "Sjeme zla". Ti su performansi ostvarena, simbolična vizualizacija sižea

knjige priče ili eseja. Četvrtog prosinca ću u foajeu Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu imati promociju prve knjige moje poezije "Orfejeva sjenka". Poeziju sam kao sublimaciju tema kojima sam se bavio i koje su me zaokupljale godinama zapisivao, naglašavam zapisivao, jer smatram da se poezija piše onda kada samu sebe otjelotvori u formi stiha. S prozom je sasvim drugačiji proces, odnosno postupak pisanja. Za ovu ću priliku u rečenom prostoru imati performans "Pozlaćena krv".

Nove tehnologije i stvaralaštvo

Sve češće smo svjedoci virtualnih izložbi, znači li to da se svijet umjetnosti mijenja, da tehnologija i sve što ide uz nju gaze i ono najljepše što je išlo uz slikare, a to su izložbe uz 'žive' posjetitelje?

- Živimo u vremenu novih tehnologija koje imaju određenog utjecaja i na likovno stvaralaštvo. Međutim, smatram da će slikarska slika kao medij, usprkos novim tehnologijama koje su omogućile virtualne slike kao na primjer u NTF tehnologiji, ostati dok god čovjek bude imao potrebu stvarati umjetnička djela. Sjetite se obeshrabrujućih prognoza da će nakon fotografije nestati portretno slikarstvo. Ne samo da nije nestalo, nego se ta likovna disciplina obogatila u suvremenom slikarstvu od npr. Bacona i Hocknia do Freuda ili Chuch Closea. Mudri Picasso je jednom prilikom izjavio "Slika će uvijek biti slika, šetao ti po mjesecu ili na plaži". Jedan lucidni kritičar čijeg se imena momentalno ne mogu sjetiti izjavio je: "Mi iz 1949. godine smo puno manje futuristi nego što su to futuristi iz 1909. mislili da ćemo biti". Umjetnost je u osnovi mudrija od onih koji je stvaraju. Njeno je biće nesvodivo. Toga je dobro bio svjestan M. Duchamp kad se negdje podsmjehivao onima koji su od njegove dadaističke subverzije s čuvenim pisoarom nazvanim "Fontana", na osnovu ovog djela postali dogmatski sljedbenici ovog lucidnog, inteligentnog i ironičnog autora. Smisao slike i uopće umjetničkog djela jest da, kad napusti atelje, nastavi živjeti s publikom.

Vi ste umjetnik koji ima mnogobrojnu publiku, je li to prednost ili hendikep?

- Bio bih licemjer kad bih rekao da me publika ne zanima. Naprotiv, drago mi je što moja djela pobuđuju pažnju javnosti. Kao što sam rekao, smisao umjetnosti uopće jest u tome da živi s publikom da joj je, patetično kazano, umjetničko djelo predato. Tu, u tom fenomenu, postoji i jedna, rekao bih, mistična dimenzija. Naime, ima kvalitetnih djela koja jednostavno ne privlače toliko pažnju publike. Ali to je sada područje koje bi nas odvelo u psihologiju, u Jungovo kolektivno nesvjesno,

u arhetipove itd. U svakom slučaju ne postoji pravilo, formula kojom bi se privukla publika. Usprkos promidžbi i drugim mehanizmima koje razrađeno rade galerije na zapadu. Kad Bacon izlaže, galerije su krete. Kad izlaže Rothko, manje je posjetitelja iako se radi o vrsnom autoru. I na kraju jedna napomena. Dok radim na nekom djelu, nekom ciklusu, uopće ne razmišljam o publici. Ako bih razmišljao dakle unaprijed kalkulirao o prijemu kod publike onoga što stvaram, onda bih iznevjerio samog sebe. Umjetnost to onda ne oprašta. Treba biti strog u iskrenosti prema samom sebi i kako je savjetovao Baudelaire "slijediti svoj senzibilitet usprkos svemu".

Sretna činjenica za umjetnost

Što ste željeli ispričati u knjizi "Kratok život odrubljene glave"?

- Ova knjiga možda neobičnog naslova referira se na Dostojevskog, preciznije na roman "Idiot" u kojem se opisuje jedno smaknuće na giljotini i kada se pisac u liku junaka kneza Miškina pita da li još nakon što se glava otkotrlja od tijela, da li u njoj još kratko vrijeme živi misao. Time se također bavi i medicina. Utvrđeno je da nakon smrti još 3-4 sekunde traju impulsi u mozgu. Zanimljivost toga fenomena, ta nepoznanica, predstavlja izazov imaginaciji. Inače sve moje priče u osnovi imaju neki stvarni događaj kao nukleus iz kojeg se gradi struktura literarne forme, novele, pripovijetke, romana. I u naslovnoj priči spomenute knjige je inkorporiran stvarni događaj. Tragičan slučaj zbog jedne iznevjerene ljubavi. Spominjali smo na početku razgovora fenomen mržnje. Ljubav se zna u trenu, kao u bljesku oštrice noža pretvoriti u mržnju. Glavni lik ove priče je od tipa onih osobnosti prožetih suprotnostima koje u sebi savršeno balansira do momenta kad se dogodi rascjep u ličnosti svjesne svoje bespomoćnosti. Za moto ove priče stavio sam također misao Dostojevskog "Bog zna što umjesto mene živi u meni."

Koja je bila sudbina vaše slike "Mrtvi Krist"?

- Tragična. Kada smo bili na Cetinju 2013. godine Pierce Brosnan mi je rekao da je moja slika, "Mrtvi Krist", koja je bila glumčevo vlasništvo, izgorjela u katastrofalnom požaru u Malibuu kada je nastradala i njegova kuća. Obećao sam mu napraviti drugu verziju te slike i pokloniti mu je. Slika je urađena. Korona je malo pobrkala planove, ali prvom prilikom kad se sretnemo poklonit ću mu obećanu sliku. Inače, Brosnan je krasan čovjek.

Jesu li slikari već sve rekli što je trebalo reći, nacrtati, naslikati ili ima još rukavaca gdje se mogu izražavati

i tražiti nove puteve?

- Dok god čovjek postoji ovakav kakav jest, sa svim svojim pozitivnim i negativnim osobinama, dok još živi u njemu neodgonetnuta tajna njegove komplicirane prirode, bit će posla za umjetnost. Upravo umjetnost i pokazuje tu njegovu, čovjekovu, složenost. Treba napomenuti da čovjek mijenja svijet, svoju sredinu, stvara povijest, danas živi u suvremenoj domeni tehnosfere a u suštini je ostao isti. Nepromijenjen. To je sretna činjenica ponajprije za umjetnost.

Vrhunska djela su neprocjenjiva

Danas se sve vrti oko novca, je li to brana za umjetnost koja nije komercijalna?

- Ako se pažljivo prati biznis koji se vodi u spektakularnim prodajama velikih aukcijskih kuća, onda se da zaključiti da postoji prava umjetnost plasiranja umjetnosti u smislu postizanja rekorda u cijenama za određena djela. Naravno, umjetničkom djelu kao estetskoj kategoriji teško je odrediti materijalnu vrijednost. Vrhunska djela su neprocjenjiva, ali na tržištu umjetnina određuje im se cijena. Postaju roba. Znamo senzacionalne cijene odnosno prodaje Van Gogha, Picassa, Bacona, Warhola, Freuda, Hirsta... stotine milijuna dolara za pojedino djelo. Međutim, treba reći i to da je uvijek postojala trgovina i da su spretni trgovci i u prošlim vremenima znali dobro zarađivati. Imate također umjetnika koje jako zanima novac. Primjerice Dali, koji je volio citirati velikog slikara Gustava Moreaua: "Izgubim volju za slikanjem kada zlato ne curi iz mog kista".

Pratite li hrvatsku likovnu scenu, koliko je živa i što može ponuditi u ovim trusnim i tmurnim vremenima za kulturu i umjetnost?

- Situacija je teška posebno za umjetnike koji žive u Zagrebu i čiji su ateljeji stradali u potresu. Mladim umjetnicima je danas generalno teško. Objektivno gledano u kriznom vremenu kakvo je nastalo s pandemijom korona virusa i neizvjesnost s ratom u Ukrajini, a što se odražava na Europu, otežavajuće su okolnosti za kontinuirano stvaranje karijere. Mlada likovna scena u Hrvatskoj ima krasan potencijal. Raznovrstan i bogat. U umjetničkom pozivu je važno ako vas zapaze na startu, morate moći trajati. U tom smislu svaki umjetnik ima svoju sudbinu, svoga anđela ili svoga demona.

LESU U ČAST CETINJU NA PONOS

Tekst: Vesko Pejović

Spomenik cetinjskom i crnogorskom pjesniku **Aleksandru Lesu Ivanoviću** (1911-1965) otkriven je krajem 2022. godine u "Parku pjesnika" na Cetinju. Na prigodnoj svečanosti, uz brojno prisustvo ljubitelja Lesove poezije, govorio je gradonačelnik Prijestonice Cetinje **Nikola Đurašković**, nakon čega je sa gospodinom **Božidarom Bonjom Ivanovićem**, pjesnikovim sinom, otkrio spomenik.

Moderator programa bio je **Mladen Zadrina** direktor RTV Cetinje a u programu su još učestvovali glumci **Ana Vučković** i **Vukan Pejović** koji su recitovali Lesove stihove, istoričarka umjetnosti **Anđela Čipranić** koja je pročitala autorski tekst o pjesniku i autor skulpture **Zlatko Glamočak**, akademski vajar.

Gradonačelnik Đurašković je između ostalog rekao:

Cetinje je grad o kojem je naš veliki Aleksandar Leso Ivanović uvijek pisao, kojim se ponosio i koji je rijetko kada napuštao. U to ime, postavljanjem ovog spomenika dajemo skroman doprinos u očuvanju lika i djela Lesa Ivanovića kao jednog od najznačajnijih pjesnika crnogorske poezije.

Ako je iko umio nebo prebaciti u sobu preko slomljenog okna, to je umio Leso Ivanović. Kao što svi znamo obim književnog stvaralaštva našeg Lesa Ivanovića nije bio velik, međutim, značaj koji koji jedno književno djelo ima ne mjeri se njegovim obimom, nego njegovim kvalitetom i tragom koji ostavlja iza sebe decenijama kasnije. Koliki je pjesnik bio govori činjenica da je sa dvije zbirke poezije ostao za uvijek upisan u istoriju kulture crnogorskog naroda i jugoslovenske književnosti.

Naš grad Cetinje i cetinjska godišnja doba su u njegovoj poeziji bila nezaobilazan i sveprisutan element, a Leso Ivanović je to radio na način kako samo oko pjesnika može da vidi i u svojim djelima tako neprolazno opiše. U Predgovoru zbirke poezije "Stihovi", koja je objavljena 1950. godine, Leso je napisao da je svojim načinom života "potpuno zapečatio svoju sudbinu kao književnika". Međutim, sedam decenija kasnije, mi možemo izmijeniti smisao njegove rečenice i reći da naš Aleksandar Leso Ivanović jeste zapečatio svoju sudbinu kao književnik,

ali je to uradio time što je postao jedan od najvažnijih pjesnika u crnogorskoj književnosti.

Umro je 13 oktobra 1965 godine u gradu sa kojim se ponosio i kojeg je rijetko napuštao.

Autor spomenika akademski vajar **Zlatko Glamočak** se na kraju ceremonije obratio prisutnima i istakao da mu je bila posebna čast da izvede ovaj spomenik i zahvalio se prisutnima što su svojim prisustvom uveličali ovaj događaj i dodao:

Okrenuo sam mu pogled ka nebu, ali u stranu gdje on u suštini ispraća oblake, gdje je Leso ustvari vrlo sličan drugoj usamljenoj osobi – Strancu od Bodlera, koji je odbacivao sve materijalno, osim oblaka. Tako

i Leso taj svežanj papira u kojem su stihovi predaje nekome ne gledajući ga, jer je njegova misao i pogled vezan za nebo. Takođe, nastojao sam da ga ne radim uglačano već da ta materija podsjeća na krš kada se prilazi Cetinju, da bude jedna živa figura .

Božidar Ivanović je za naš sajt izjavio da ga je posebno dirnula reakcija prisutnih na ovaj događaj, da to govori o jednom lijepom činu koji je Cetinje posvetilo Lesu koji je opjevao pejzaže i ljude Cetinja i zahvalio se svima koji su učestvovali u realizaciji ovog događaja.

Moderator programa mr Mladen Zadrina, podsjetio da je poseban doprinos od ideje do realizacije ovog projekta dao Vesko S. Pejović, a naveo je i članove Odbora:

"Ideju o podizanju spomenika Aleksandru Lesu Ivanoviću i ideju da se prostor u kojem će spomenik biti nazove "Park pjesnika" kroz građansku inicijativu pokrenuo je **Vesko S. Pejović** još 2015 godine a zahvaljujući njegovoj viziji, njegovim organizacionim sposobnostima, njegovoj upornosti i istrajnosti nakon 7 godina uspio je uz podršku članova Organizacionog odbora a posebno bivšeg ministra kulture **Aleksandra Bogdanovića** (koji je bio i predsjednik Odbora) da realizuje. Podršku je dala i Prijestonica Cetinje.

Na čelu Odbora bio je tadašnji gradonačelnik Cetinja **Aleksandar Saša Bogdanović**, njegov zamjenik je bio **Marko Špadijer**, ispred književnika i pjesnika bili su **Mladen Lompar** i **Milorad Mijo Popović**, od umjetnika **Dimitrije Popović**, od istoričara umjetnosti **Aleksandar Saša Čilikov** i **Anastazija Miranović**, ispred porodice **Božidar Bonja Ivanović**, a od inženjera bili su **Aleksandar Dajković**, **Rajko Radusinović**, **Predrag Pejović** i **Vesko S. Pejović**."

Ovom prilikom treba istaći i činjenicu da je autor inicijative za ovaj projekat **Vesko Pejović** sa puno senzibiliteta poslije "šahovskih" analiza došao na pravu ideju da se skver preko puta zgrade lokalne uprave na uglu ulica Bajove i Vojvode Batrića površine 520 m², koji je praktično bio avlija kuće u kojoj je Leso dugo živio (u kojoj je danas restoran "Pjat") uredi i nazove "Park Pjesnika" i da u njemu bude Lesov spomenik-skulptura u prirodnoj veličini i to na mjestu gdje je on sjedio i čitao novine i knjige ...

Evo i malo Lesove poezije:

ČAPUR U KRŠU

Vama sam čežnje i dio srca dao,
na rodnom kršu ostao prepolovljen,
ko suhi čapur u kamen urastao,

koprivom ljutom i dračom zakorovljen.
Na mamite me zvijezdom vrh planine,
ne zovite me kad sunce rodno sija:
očima ovim bolne ste, o daljine,
al' zavičaj je daljina najbolnija.

LIPE MIRIŠU

Po gradu se zabijeljeli zidovi,
mjesečinom u noći okrečeni.
Po rodnom gradu lipe mirišu.
Umorni ljudi, patnjama dugim gnječeni,
u julsku noć snažno i široko dišu.

O izađimo u ovu noć na ulice
da nam prostranstvo neba mekotom ozari lice!
Neka zazvone koraci naši između kuća
i nek nam raširi umorna i slaba pluća
taj čisti, svježi dah poslije rata.

U ovu noć, kakvu odavno duša žude,
pootvarajmo na sebi sve prozore i vrata
i pustimo da širina u nas uđe!...

POHODI NA CRNU GORU

Kakvo li tražiše blago u tebi, najmilija,
s vojskama silnim i flotama ratnih lađa,
kad je sloboda bila jedino što kam tvoj rađa
a junaštvo tvoja jedina industrija?

O, mogla si pred svima noću-danju
džepove da istreseš, da svi se zgranu ljuto:
pred njih bi palo samo izgužvano i žuto
uvjerenje o siromašnom stanju.

Pa što nasrtahu bijesni na tvoja vrata
kao da kriješ u sebi sva blaga svjetska
i sve rudnike suha zlata,
ti – siromašice moja slovenska!

BILJARDA

Na mjesečini grad ko danju vidan.
Pusta i gluva s kulama Biljarda
kraj manastira tužna čeka Rada
da s puta stigne od prsi izvidan.

I mjesečina po krugu prebira,
prstima žutim kroz noć pipa meku,
na stazi nekoj blizu manastira
Vladici brižnom da ocрта sjenku.

Noć grabi jutru a ni java Radu.
Tek crne sjenke zamašu iz kruga,
pa svukoliku kamenu Biljardu
opaše teška, stogodišnja tuga.

ŽALBA MRTVOM DRUGU

(Dragoj sjeni književnika Nikole-Punje Lopičića)

1.
Pišem ti mrtvom iz našeg mjesta,
dok jablan drhti od noći stravljen.
A niko ne zna ni koja cesta
do tebe vodi na grob zatravljen.

Zahuje kroz noć kao da kore
vjetrovi s juga ko fijuk biča:
o tebi s tužnim prizvukom zборе
mećave zimske iz tvojih priča.

2.
Usamljen rodnim prolazim gradom,
u sjenci kuća, kraj niskog žbunja,
i samo mi se pridruže kradom
umukli tvoji koraci, Punja.

Sa mnom druguje jedino munja,
vjetar i kiša i magla siva.
Zaboravili su davno, Punja,
i tebe mrtva i mene živa.

KARI ŠABANOVI
Sjećanje iz djetinjstva

Sjećanje me lakom tugom ovi:
... veće slazi i miriše lipa.
Kroz sumrak se čuje kolska škripa,
– s puta idu kari Šabanovi.

Mi u susret otrčimo k njima,
a kari nas vrata srećne kući
i sivom nas džadom truckajuć
o pređenim šapću drumovima.

Mili dani, moji sni nestali,
kao da ste svi u jutro neko
na kare se kradom ukrkali
i otišli od mene daleko.

Zalud uho sad zvukove lovi,
zalud oko daljinama pipa:
davno više ne čuje se škripa,
niti idu kari Šabanovi...

LJUDI-SJENKE

Ima na svijetu mirnih, dobrih ljudi
što kroz život nečujno i tiho gaze
kao da nogom stupaju po pamuku,
a naše oči nikada ne opaze
ni njih ni njinu tihu radost ili muku.

Ima ćutljivih patnika na svijetu
što se samo umorno i gorko nasmiješe

na ljude kad se o njih teško ogriješe
i suminu ih nevini, nalik cvijetu.
I ima ljudi usamljenih i bonih,
sa obrazima upalim i žutim,
što ne čuje im se ni smijeha ni plača,
što žive kao samotna i divlja drača,
ali s bodljama unutra okrenutim,
da nijedna nikog ne ogrebe
i da nijednom nikoga ne ubodu
do samo svoje rođeno srce i sebe.

Njih ne vidi naše oko kad ih srijeta,
kad tiho prođu u mimogredu mirnu,
jer nikog oni ni laktom ne dodirnu
u vječnoj gužvi i vrevi ovog svijeta.

I žive oni tako, nečujni i neveseli,
i mile kao sjenke, kao vrijeme i sati,
i tek kad umru, slomljeni i uveli,
objave crni posmrtni plakati
da su i oni sa nama živjeli.

JUTRA JUGOVA

Skriše se oku modri bregovi,
skupi se vidik u krug najuži;
cestama kruže lišća zbjegovi
i navriješe kiše – zajuži.

Pogledaš – puti lišćem zasuti.
U sjetnu želju misli potonu:
svi srcu dragi blizu da su ti
kao da čekaš uru potonju.

Slomi te neka tuga prastara
što je i predak ćutke tugova
uz mukli zveket starih lastara
u davna neka jutra jugova.

VIZIJA

Cetinjsko polje i modri sumrak u proljeće
Puteljkom što brazda polje kao linija dlan
usamljen korača Njegoš, zamišljen i grudobolan
i zna, sjetan, da mu vijeka biti neće.

A svaka boja i šum večernji nagovijesti
svu tugu jedne mladosti bez zdravlja
i svu skrivenu i vječnu ljepotu
života što ga polako ostavlja.

Tolike tajne ovog svijeta bijela
a tako mali broj dana.

Ne muči njega svijest o smrti tijela,
već ga muči smrt svijesti, tako rana.

Pogled daljinu ore i buši horizont sivi:
"Blago tome ko dovijek živi".

Šikti kroz njega snažno mlaz strašne volje
i preлива ga svega kao tečnost:
u džina raste Njegoš, bolestan od grudobolje,
i silan, krcat mišlju, on krenu kroz pusto polje
i zakorači pravo u vječnost.

SLOMLJENOM OKNU

Slomljeno okno sa pola stakla,
ko li te razbi, šta ti je bilo?
Je li te ruka kamenom takla,
il dok si odsjaj daljine pilo
zalupi vjetar prozorsko krilo?

Ko li ti uze odbljeske dana,
nebo i kuću u granju skritu?
Ko li ti ubi u letu pticu
i slomi grane jablanu vitu?

Da neko ko te po sudbi svoji
skrhano tvoje komade spoji,
da li bi sliku još krila staru
ta sitna parčad na trotoaru?

Slomljeno okno iz tankog rama,
u tebi vidim, dok slazi tama,
krajčićak puta i golo polje.
A kad se malo zagledam bolje,
da li to vidim i sebe sama?

IZ BIOGRAFIJE

ALEKSANDAR IVANOVIĆ je rođen na Cetinju, 21.
novembra 1911. godine.

Završio je Gimnaziju na Cetinju. Zbog nemaštine, bio
je primoran da odustane od upisa na akademiju likovnih
umjetnosti.

Dugo je radio kao službenik – prije rata u Higijenskom
zavodu, a nakon rata u Ministarstvu zdravlja, Ministar-
stvu prosvjete, Narodnoj knjizi.

Posljednjih desetak godina bio je lektor u "Pobjedi".
Počeo je rano da objavljuje, kao šesnaestogodišnjak.
Zabilježeno je i to da je kao gimnazijalac imao jednu
izložbu likovnih radova. Povremeno se javljao u pe-
riodici.

Osim dvije knjige, ostavio je neznatan broj novinskih
tekstova i članaka u sportskim rubrikama. Autor je zbirki
pjesama: "Stihovi" (Narodna knjiga, Cetinje, 1950) i
"Čapur u kršu" (Grafički zavod, Titograd, 1960).

Nakon smrti, objavljeno je više izbora iz poezije Lesa
Ivanovića. Dobitnik je nagrade Vlade Crne Gore (1950)
i Trinaestojulske nagrade (1961).

Umro je na Cetinju, 13. oktobra 1965. godine.

ZAPISI O LESOVOJ POEZIJI

Živio je tiho, nije putovao po svijetu, nije pisao putopise,
nije sjedio po književnim klubovima. Izvorište mu je i
uvorište u sopstvenoj pjesmi "Ljudi sjenke" – u koloni
ljudi što mirno, kao ruže, ali sa "bodljama unutra okrenu-
tim" idu neprimjetno kroz život, da bi na kraju posmrtni
plakati – i jedino oni – oglasili da su živjeli među nama.
BOŽO BULATOVIĆ

U neko doba, uz crmničko vino, začuh kako Leso divno
peva. I, to je tako potpunilo ovu lepotu još jednim biljurom.
Bio je visok čovek, vitak, lepa lica, zalizane kose, tiha go-
vora. Toliko tiha, kao da ništa od ovoga sveta nije zahtevao.
Znao sam nekako kako će on na Cetinju osta-
ti i posle smrti i da će njegove stihove izgovara-
ti u miru Cetinja mladići i devojkice, ljudi i žene,
jer nije bilo tamo čoveka koji ga nije voleo.
SLOBODAN MARKOVIĆ

Aleksandar Ivanović, darovit i prefinjen liričar, nikad
nije pomodan i nikad nije pravio ustupke pojedinoj knji-
ževnoj konjunkturi: ostao je uvijek svoj, u svom dometu
i vjeran svome poetskom nervu i onda kad se mogao
ponekom učiniti da je bolećivo mek ili sentimentaln.
DUŠAN KOSTIĆ

U Lesovoj pjesmi ostvaruje se susret živog bića sa
stasom Crne Gore – susret rodoljubiv i crnogorski u
isti mah, a sveljudski na dubljem semantičkom planu.
ČEDO VUKOVIĆ

Ivanović je slikarski talenat, i to se vidi iz pjesama.
On ima dragocjenu sposobnost, koja je samo po-
nekad opasna, da sve opredmećuje, da sve vidi, pa
čak i tako apstraktan pojam kao što je život, za koji
veli da ga prstom nije takao, ili vjetar – koji za njega
ima lice u grču, "stisnuto bolom od uboda i rana".
RADOSLAV ROTKOVIĆ

Pjevajući o bolu, sa vječito prisutnom sumnjom u bolje i
svoju snagu, u samog sebe, pun tuge i umora, ali i gordosti
ljudske, Aleksandar-Leso Ivanović i njegovo stvaralaštvo,
mada ne obimno, ostaje u našoj književnosti kao dragulj.
PAVLE ĐONOVIĆ

Usamljenik sa Cetinja, koji osjeća da "Za patnje ljudske
nosača nema". A rijetko se javlja. No i kad ćuti, njegova
tiha ostvarenja ostaju s nama, – ne možemo ih proći.
Možda se nikad niko neće vratiti ovakvom cizeliranju
minijatura, kao što se više malo ko vraća filigranu.
MIRKO BANJEVIĆ

Kao nijedan drugi crnogorski pjesnik, zagledan u svoju
sliku tužnog svijeta, Aleksandar Ivanović se gotovo isklju-
čivo bavi problemima vlastite egzistencije, ne želeći da

riješi nijedan od životom teškim postavljenih problema.
SRETEN PEROVIĆ

On je iz malena nosio u sebi bolove i sjete drugih i svoje stapao s njima. I na taj način postao pjesnik, i to istinski pjesnik Cetinja. Ko prošeta okolinom Cetinja ispod Orlovog krša sretne se s okamenjenim orlovskim krilima ranog Lubarde. Ko se sretne s katunskim i riječkim pazarlijama, sretne se sa likovima Nikole Lopičića Punje. A ko odškrine prozore cetinjskih duša, sretne se sa bolovima i vedrinama Aleksandra Ivanovića.
NIKO S. MARTINOVIĆ

Motivi Ivanovićeve pjesama najvećim dijelom su proživljeni, kao neke pjesnikove lične drame, odigrane u tišini i monotoniji svakidašnjice, prelomljeni fino i ekonomično kroz njegov unutrašnji spektar. U osnovi, to su urbani motivi, ukoliko je Cetinje već posjedovalo fizionomiju savremenog grada, kao neke vrste akvareli, nešto što donosi dokolica i kontemplacija.
JANKO ĐONOVIĆ

I ako nije pokazao otvorenost prema modernim poetskim strujanjima, prema modernoj fakturi izraza, za Ivanovića se ne bi moglo reći da je staromodan. Istinska proživljenost emocija i čistota slike učinili su da i neki opšti pjesnički atributi u njegovoj lirici dobijaju smisao i vrijednost otkrića. On cizelira jedno iskustvo koje je teklo gotovo neprekidnim bolom i trpljenjem.
MILORAD STOJOVIĆ

U savremenoj crnogorskoj poeziji Ivanović je priznat kao rodonačelnik intimističke lirike, što znači da se pjesnik zalagao za autonomnost ovog oblika duhovnih djelatnosti. Sav je njegov kreativni i intelektualni napor usmjeren na to da pokaže mnoštvo odnosa između prirode i čovjekove prirode. Njih treba otkrivati različitim načinima, pa i lirskim viđenjima svijeta, kao što on čini u poetskom opusu.
RADOMIR IVANOVIĆ

Ali glas ovoga usamljenika, pjesnika samoće i rafinovane ljudske pečali, podario je poeziji minijature vanredne mekote i čežnje. Zbog toga se i danas vraćamo tom izvornom pjesničkom glasu. Zbog toga njegovi stihovi nijesu samo svjedočanstvo jedne ljudske sudbine već su poetski govor koji jesu ljudska sudbina. Autentičnost njegova pjesničkog govora tome iskazu ljudske sudbine daje pečat neponovljivosti.
VUK KRNJIVIĆ

Leso je uvijek i svagda bio pjesnik. Jedan od onih koji je morao da piše pjesme, da bi mogao opstati i odbraniti se od sudbine, jer što je umjetnost u biti nego odbrana od sudbine. Onako, sav krhak, prava "vejka na vjetru", bio je rijedak primjerak sklada između njega i pjesnika,

njegovih pjesama i njega kao čovjeka. Otuda, možda najprije, zbog te njegove iskrenosti, naglašene osjetljivosti i suzdržljivosti i ljudska i pjesnička vrijednost, javlja se ona njegova očigledan dostojanstvenost i ljudska i pjesnička vrijednost, kao njegove osnovne oznake. A možda je tu bilo i nešto genetičko, kada znamo da je njegovo bratstvo jedno od najstarijih na cetinjskom polju.
RATKO ĐUROVIĆ

Pesma "Kari Šabanovi", po mom mišljenju, poseduje neka od onih takozvanih zagonetnih svojstava koja se ne daju tačno odrediti i imenovati, ali za koje smo svesni da u pesmi postoje kao "nešto" što nas magnetski privlači i vezuje za nju, na takav način, da nas podsvesno gotovo razrešava i bilo kakve potrebe da se u sumu onih reči koje se nalaze u pesmi udubljujemo ili da o njima naknadno razmišljamo.
STEVAN RAIČKOVIĆ

Aleksandar Leso Ivanović, osobeni crnogorski lirik nije nigdje odlazio sa Cetinja. Jer to je mjesto jedno od onih koja su vjenčana s duhovnošću i poezijom. Svojim mirisima i pejzažima, nekim mističnim ambijentom... Ima gradova koji su jednostavno takvi, pjesnički, a da to ne moramo ni objašnjavati.
PAVLE GORANOVIĆ

Djelo Aleksandra Lesa Ivanovića ne prelazi petsto stihova. On se ne iskazuje obimom, nego čistotom stiha i intonacije. On je pjesnik cetinjskih gradskih vidika i cetinjske svjetlosti koja ima boje morskih širina i lovcenskih visina. Ta svjetlost se spaja sa osjećajem prolaznosti i čovjekove nemoći da utiče na svoju sudbinu.
BRANKO BANJEVIĆ

Aleksandar Ivanović je humanista vrlo određenih principa, pjesnik je za koga je čovjek veličina sa kojom se ne može upoređivati nijedna druga.
NIKOLA RACKOVIĆ

Pjesnikova misao provocirana je tišinom. Oni koji ocjenjuju poeziju došli su do zaključka da i tišina ima glasnost. Njena su odzvanjanja dostupna samo rijetkima. Jedan od njih je Leso.
ŽARKO ĐUROVIĆ

IZ PISMA LESA IVANOVIĆA PRIJATELJU

A ja nemam ni dinara. I dužan sam. I uopšte, cijelog života ne uspjeh da odgonetnem tu za mene nerješivu zagonetku: kako, na pošten način, ne štedeći trud i dajući uvijek kvalitetan učinak, zaraditi dovoljno za život. Od svih mnogobrojnih puteva koji vode ostvarenju tog cilja, ja sam, izgleda, izabrao onaj jedini pogrešni...

DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU

U Crnogorskom domu u Zagrebu je 16. 2. 2023. u okviru nastavka programa DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKIM DOMU 2023. prikazan film VELJKO MILATOVIĆ: BUNTOVNIK I. dio i DRŽAVNIK II. dio

ISTORIJSKI PORTRETI

VELJKO MILATOVIĆ (1921.- 2004.)

BUNTOVNIK I. dio (35';33")

DRŽAVNIK II. dio (39';30")

Autorica: SNEŽANA RAKONJAC

Stručni konzultant: ŽIVKO ANDRIJAŠEVIĆ

Producent: DIJANA POPOVIĆ

Ton: RADE ANDIĆ; ĐOKO JABLAN

Snimatelji: IVAN MILOŠEVIĆ; SLAVEN BOŽOVIĆ

Montaža: DRAGAN MARKOVIĆ

Proizvodnja: Redakcija za istoriografiju RTCG 2017.

Kao ljevičar i skojevac od gimnazijskih dana, Veljko Milatović pristupio je KP s osamnaest godina u predvečerje II. svjetskog rata. U borbu protiv fašizma otišao je kao student, iz NOB-a se vratio kao narodni heroj.

Prvih poratnih godina bio je jedan od čelnih ljudi OZN-e, a nakon toga ulazi u diplomaciju, novinarstvo i politiku. Iako je veći dio političke karijere proveo u Beogradu, ostavio je trajni pečat u povijesti Crne Gore, kao predsjednik Skupštine i republičkog Predsjedništva u dva mandata. Dobrovoljno se odrekao vlasti uoči raspada Jugoslavije. Devedesetih godina je stao uz one za obnovu nezavisnosti Crne Gore.

Do kraja života nosio je u sebi buntovni duh...

MIODRAG MALIŠA MAROVIĆ autor knjige VELJKO MILATOVIĆ - za koju kaže da je ROMANSIRANA BIOGRAFIJA JEDNE NEOBIČNE LIČNOSTI između ostalog kaže o Veljku Milatoviću:

"Za takve ljude posebnoga kova i smislenih ideja, čije su vizije bile daleko ispred tadašnje partijske ideologije i birokratske prakse, nije se moglo imati slučaja. Događalo se da je Veljko otvarao vrata širom, novome, a da kroz njih uvijek nije uspio proći. jednom otvorena, ona se pred njim više nikad nije, do kraja, zatvarala. A kroz njih su, znatno kasnije, prolazili drugi..."

PROGRAM JE SUFINANCIRAN SREDSTVIMA SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE.

TVORAC OSTROŠKE BOŽIJE KUĆE

ISTORIJA GRADITELJSTVA NA TLU CRNE GORE XVII.

Tekst: Slobodan Bobo Mitrović

Razumski, kažu, nije preporučljivo tumačiti Božje principe, no ipak, ovaj manastir je stvoren racionalnim graditeljskim postupkom svetoću inspirisanog arhitekta Vladimira Sukurenka. Idealnom inscenacijom ostvario je dostojno i veličanstveno vanvremensko arhitektonsko djelo

Po definiciji Hram je mjesto posvećeno Bogu.

Na takvom Bogoizabranom mjestu, sakralizacijom pećine nad Bjelopavličkom ravnicom, podno Ostroške grede, **Sv. Vasilije** smjestio je svoj Božji dom.

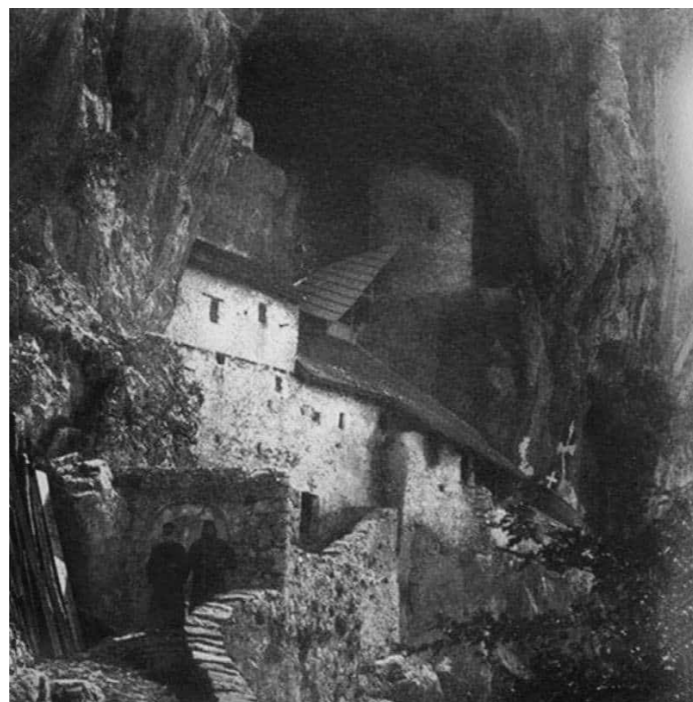
U sakralnoj arhitekturi Crne Gore Manastir Ostrog predstavlja jedinstven primjer svetišta. Ostrog je među najposjećenijim hodočasničkim mjestima u regionu (godišnje 800.000 posjetilaca). Duhovnu utjehu nalaze u njemu pravoslavni, katolički i muslimanski vjernici iz čitavog svijeta, odajući poštovanje iscjelitelju Sv. Vasiliju i predajući se molitvi pred njegovim svetim moštima. Među njima mnogo je i onih koji sebe ne smatraju vjernicima.

Da li je u Ostroškoj pećini Bog bio arhitekt, ili je arhitektu **Vladimira Leontijevića Sukurenka** (?-1976) nadahnua i obdario nadčulima, dok je smišljao i projektovao Manastir Ostrog? Naizgled samonikla, ova Ostroška Božja kuća izrasla je iz kreativnog duha, iz ruku i crteža arhitekta – graditelja.

Sukurenko se našao u Nikšiću izbjegavši poslije **Ok-tobarske revolucije iz carske Rusije 1917. godine**. U godinama kada je ruska umjetnička i naučna elita nalazila izbjeglički spas po centralnoj Evropi i Mediteranu, neki od njih su stigli i do Cetinja i Nikšića.

Iako se na desetine tekstova, knjiga, luksuznih monografija bavilo ostroškim manastirima, nijesu posvetili pažnju arhitekti ovog zdanja, a ime Vladimira Sukurenka je uklesano na kitorskoj ploči iznad lunete, sa još zaslužnim velikodostojnim učesnicima u gradnji (1923 - 1924).

U pećini, pri samom vrhu visoke i strme litice, na 900 metara nadmorske visine u XVII vijeku izgrađen je **Gornji manastir**. Dvije crkve u pećini: Časnog krsta

podigao je jeromonah **Isailo**, a crkvu Vavedenja smatra se da je (1656. g.) podigao **monah Vasilije Jovanović** (1610-1671), i koristio je kao svoju isposničku keliju. Monah Vasilije bio je mitropolit hercegovački a nakon upokojenja kanonizovan je u sveca, čudotvorca. Bile su to skromne građevine, bez prepoznatljive sakralne forme. Samo je krst na zapadnoj strani krova ukazivao da je to bogomolitelveno mjesto liturgijskog obreda.

Trajao je manastir punih 267 godina, odolijevajući vremenu i turskim opsadama, do požara (1923. godine).

Odmah nakon požara, arhitekta Vladimir Sukurenko projektuje i gradi Gornji manastir. Primjenom niza konstruktivnih novina, proširivši manastirsku zajednicu, zatvorio je pećinu u stijeni asimetričnom prostornom zidnom kompozicijom. Zvonik integrisan u fasadno platno sa završnom krovnom piramidom sa krstom, poduhvatio je moćnim arkadnim kontraforima, kao baznim osloncem cjelokupne fizičke strukture manastira. Na "lebdećoj" bijeloj fasadnoj ravni, galerijske arkade po desnoj strani, insceniraju arhitektonsku ritmiku, a lučni vertikalni prozori i kao prorezani manji otvori, nagovještavaju mistiku tajnovitog monaškog života.

Obzirom da je manastir inkorporiran u stjenoviti masiv, izražajnost bijele sakralne fasade je vizuelno dočarala duhovnu suštinu ovog svetog mjesta i postala simbol svetišta.

Velika djela arhitekture podrazumijevaju analizu misaonog - kreativnog toka osnovne ideje arhitekta – autora. Na fakultetima se izučavaju analize kreativnog postupka značajnih graditeljskih djela pa se nameće umjetnička retrospekcija kako je Sukurenko odredio baš ovakvo rješenje manastira.

Na tragu Sukurenkove arhitektonske misli, pred svetim mjestom - hrama iscjelitelja, čudotvorca, očigledno je njegova nadahnuta promisao stasala pored ostroškog čivota. On je osmislio vanvremenski **"arhitektonski ikonostas"**, kao Božije dveri na predvorju tajne Svetog duha u pećini, u gromadi brda. Pećina je sakralizovana u **"Stol Gospodnji"** (Menza dominis) i u njoj se odžava sveta liturgija. Naos - prostor za vjernike ovog svetog mjesta je uznesen i simbolički širi se nad geografskom teritorijom Bjelopavlića i Nikšića, koja dobija sakralni prostorni urbanitet.

Po obliku, Sukurenko je sveti ritual materijalizovao u arhitektonski plašt. Fasadna bjelina, kontrastno naglašena u sivo-braon stijeni brda, usklađuje jednostavnost i skromnost monaškog života, kao simbol radosti, uzvišenosti, prosvjećenosti i vaskrsenja. Zvonik, istaknut u graditeljskoj strukturi, naglašava Božanski poziv, sponu neba i zemlje, odjekom zvona poziva na sabranje.

Sve je to imao u vidu arhitekta kada je stvarao ambijentalno-pejzažni manastir u službi vjerske kontemplacije, ostvarivši spoj materijalnog, kreativnog, duhovnog do univerzalnih vrijednosti. Sa osjećanjem dubokog vjerskog mira i sreće, na mjestu gdje su se spojili zemaljski i nebeski život odazvalo se hodočasništvo, ideal svakog vjernika.

Razumski, kažu, nije preporučljivo tumačiti Božje principe, no ipak, ovaj manastir je stvoren racionalnim graditeljskim postupkom svetoću inspirisanog arhitekta Vladimira Sukurenka. Idealnom inscenacijom ostvario je dostojno i veličanstveno vanvremensko arhitektonsko djelo.

Sukurenko je u Nikšiću radio nekoliko objekata, gdje je sa drugim ruskim arhitektima donosio novi arhitektonski rukopis gradu pod Trebjesom.

Razlog zbog kojeg je napustio svoju domovinu Rusiju, sada se ponovo desio i u Socijalističkoj Jugoslaviji, (1945), promjenom društveno političkih okolnosti.

Otišao je u **Tunis**, gdje radi na podizanju kupole na pravoslavnoj crkvi **Vaznesenja Hrista** i do 1970. godine živio je pri toj crkvi. Posljednje godine života proveo je u staračkom domu Sent Rafael u Francuskoj.

Uskoro, 2024. godine će biti sto godina Sukurenkovog Gornjeg manastira. Da li bi bio visoki etički čin i Božanska pravda zadovoljena, sjediniti arhitektu i ostroško arhitektonsko djelo nekim spomenom zahvalnosti i poštovanja graditelja?

ŽENE SU NAJZASLUŽNIJE ZA OČUVANJE TRADICIJE

Tekst: Dragana Šćepanović

Gotovo svaki segment običaja imao je neku porodičnu legendu za koju bi svjedočili "da se to baš tako desilo toj i toj osobi"

Tekst je originalno objavljen na portalu vijesti.me

Veliki broj obreda i običaja vezan je za rođenje djeteta. Kao i u ostalim krajevima Crne Gore, s obzirom na to da je glavna svrha braka bila rođenje djeteta i produžetak loze, naročito je bio iščekivan muški potomak. U selima između Kolašina i Mojkovca, priča Sedlarević, još na svadbi je nevjesti njen brat kroz košulju proturao pištolj kako bi doprinio rađanju muškog djeteta.

"Pištolj u tom slučaju simbolizuje muškarca i ako bi se sanjalo da je pištolj opalio, to bi značilo da će se roditi muško dijete, a ako ne bi opalio - vjerovalo se da slijedi smrt nekog muškarca iz porodice", prenosi Sedlarević djelove priče kazivača koje su zabilježene na terenu.

Nije zabilježena, kaže on, gotovo nijedna pjesma vezana za samo rođenje djeteta u njegovim istraživanjima. Kako su kazivanja uglavnom odnose na period prve polovine XX vijeka, kada je smrtnost djece bila velika usljed veoma loših higijenskih uslova i nemaštine kao posljedice ratova i "nije se mnogo pjevalo, čekalo se

da se vidi hoće li dijete preživjeti". Ipak, pucanje je u slučaju rođenja muškog djeteta bilo obavezno i to se dešavalo čak i u kućama u kojima je bila korota.

"Određene analize pretpostavljaju da se po rođenju nije pjevalo i igralo da se ne bi privlačila pažnja zlih demona. Najstariji običaji (Morača) govore da su žene koje dolaze na babine pravile posebne pogače sa kockom šećera na sredini i sa oljuštenom glavicom crnog luka - "da majka ima mlijeka". To bi se stavljalo u korpicu sa cvijećem i nosilo kao dar (nije se išlo prije 40 dana kod trudnice, osim bliže rodbine)", objašnjava Sedlarević.

Kada je riječ o krštenju, kaže on, "zanimljiv je običaj da se, zbog nemogućnosti odlaska u crkvu usljed zime ili bolesti, hitno dijete krsti - "stavi u mali krs". Takav oblik krštavanja izvode kmet, otac ili čak majka djeteta tako što prosto izgovore molitvu i privremeno krste dijete. U Dobrilovini je zabilježeno i da "nakon toga neko od najglasnijih ukućana doziva na susjedno brdo da se "obavijesti pop da smo dijete stavili u mali krs", i da ga turi u knjige".

"To je činjeno i iz još jednog razloga - moguće prerane smrti djeteta, jer se nekršteno nije smjelo sahraniti u groblju: "Petoro nekrštene djece je pod onim drvetom sahranjeno", govorele su mi kazivačice", kaže Sedlarević.

Magijske radnje počinjale su još na rođenju. Pupčana vrpca bi se, kako su ispričali kazivači, obavezno sjekla srpom ili makazama "jer nijesu štetni". Navodno, ako bi se to učinilo običnim nožem - taj nož se ne bi više nikad upotrebljavao. Pupak se podvezivao dlakama iz majčine kose koja bi se otkidala na licu mjesta "jer, kud ćeš šta zdravije od kose".

Gvožđe u odbrani od zlih sila

"Sva ta "narodna" objašnjenja analizirana su u mnogobrojnim etnološkim radovima u kojima se pojašnjava uloga gvožđa u odbrani od zlih sila, moć kose i sl. Veoma je zanimljiv i odnos prema porodilji nakon porođaja. Ona je "bila galatna" - nečista 40 dana, i tokom tog perioda nije smjela da mijesi hljeb ili donosi vodu. U nekim selima 10 dana nije smjela ni da jede i spava sa

ukućanima, već je bila izdvojena "pored furune" ležeći na poli prostrtoj na podu. Zapravo je bila na međi "ovog" i "onog" svijeta - "ni tamo, ni ovamo" (slično je i sa mrtvacem do 40 dana od smrti), pa otud se do danas zadržala kletva "Dabogda, ni tamo, ni ovamo!", priča Sedlarević.

Teškog rada žena nije bila pošteđena sve do samog porođaja. Poznato je da su se žene porađale bez stručne medicinske pomoći u pomoćnim prostorijama. Sedlarević kaže da se to dešavalo i u skorijoj prošlosti, pa je intervjuisao relativno mlade osobe koje su rođene čak 90-ih godina XX vijeka u planinskim selima.

"Zanimljiv primjer nalazimo u porodičnoj priči iz Morače gdje je žena usred posla oko stoke osjetila trudove, a kako je bila sama i nije bilo vremena da pozove nekog u pomoć ispod sebe je postavila slamu na koju će pasti dijete. Provušla je kanap ispod oba ramena i prebacila ga preko drvenih greda na tavanu kako se slučajno ne bi onesvijestila i srušila na novorođenče. Porođaj je, prema priči kazivača, bio uspješan, a dijete rođeno tom prilikom doživjelo je duboku starost. Ukoliko se beba "zaujede", tj. ojede, odlazilo bi se na tavan, uzimala se piljevina tavske grede od "sipa" koji izjeda drvo, pa bi se mazalo ojedeno mjesto. Isti je postupak bio i ako žena ne može da doji, to jest, "izgubi mlijeko". Dakle,

istovjetan je lijek i za novorođenče kao i za porodilju jer su oboje "nečisti", prenosi rukovodilac KUD-a ono što je zabilježio na terenu.

Svadba - riječ mlade nevjeste u selu

U prošlosti, objašnjava Sedlarević, smatralo se velikom sramotom da djevojka svrati u momkovu kuću prije braka, čak i ako su bili vjereni. To je jedino tolerisano u slučaju kakve velike nesreće.

"O tome govori primjer koji sam skoro zabilježio. Naime, krenuvši na katun, djevojka je svratila da odmori u kući svog vjerenika. Vjeridba je odmah raskinuta na insistiranje roditelja nesuđenog mladoženje. On to nikada nije prebolio i svojoj kćerki je dao ime bivše vjerenice", kaže on.

Mnogo se pazilo na redosljed ženidbe i udavanja "po starini". Ako bi se mlađa sestra udala prije starije, smatralo bi se da starija ima neku manu ili da je mlađa "odbjegla". Isto je važno i za muškarce.

"U Gornjoj Morači se pjevalo: "Teško dolu će se voda sliva i devojci koja momke sniva", misleći se pri tom na djevojku koja sama "ode za momka" - a to je po narodnom vjerovanju slučaj sa onom koja se uda prije starije sestre. Zabilježili smo nekoliko stihova koji govore o ovim običajima: "Sjedi mlađa na policu/Dok starijoj

svati minu", što se može odnositi na igranje u kolu jer, prema starijim kazivačicama, mlađe sestre nijesu igrale u kolu prije nego što starije zaigraju. Odlazak na igranku i prvo igranje po crnogorski - "proigravanje", bio je znak da je djevojka spremna za udaju", neki su od običaja kolašinskog kraja.

U Dobrilovini je, kaže Sedlarević, ostala izreka: "Jesnje štene i prolječna mlada ne valjalju". Tokom posta, takođe, nije bilo vjenčanja. Kada bi djevojka došla "na policu", počinjala bi da plete čarape, naglavke, veze košulje i marama koje bi kasnije darivala svatovima koji dolaze po nju. Postojala je jasna razlika između svatova i svadbara. Svatovi su bili samo oni koji odlaze po nevjestu.

"Danas se zadržalo vrlo malo starih običaja. Nema više izvođenja "lažnih nevjesti", nema obrednih pjesama, a i one koje slučajno zapjeva neko od starijih na svadbi, malo ljudi zna. U prošlosti, naprotiv, tačno se znao svaki momenat u kom se pjeva određena pjesma: početak miješenja svadbenog kolača, nevješćenje, polazak svatova, pjevanje po putu, dolazak ispred mladine kuće, doček svatova... Kako nije bilo plaćenih orkestara kao danas, za pjesmu su uglavnom bile zadužene "cikutuše" - djevojke koje bi pjevale svakom svatu redom. Naravno, pjevali su i ostali učesnici svadbe. Česta su bila i natpjevavanja i možemo samo pretpostaviti koliko je bogatstvo pjesama postojalo s obzirom na dužinu trajanja svadbe", priča Sedlarević.

Iz tog razloga je najviše svadbenih pjesama u etnomuzikološkim zapisima. Danas su ostala sjećanja na nazive "ručni đever" i "prstenski đever". "Ručni" je zbog toga što uzima mladu ispod ruke i vodi je; "prstenski" đever je bio dužan da kupi i daruje prsten mladi (kad se izvede mlada - kad je "primaju").

"Po starom sjećanju u Gornjoj Morači, đever uzme mladinu ruku, uzme prsten (koji je isproban ranije) i proba joj prsten na svakom prstu: na malom, na palcu, na drugom, trećem, pa ga tek onda stavi na domali. Smatra se da je to rađeno da bi se vidjelo da joj je dao prsten i da je porodica imućna, jer "ako ga odmah stavi - niko ne vidi!".

"Tanko poju za gorom djevojke"

U Donjoj Morači, prema pisanju Sekule Dobričanina, već se mnogi detalji izobličavaju početkom tridesetih godina XX vijeka, a interesantno je bilo okretanje i lomljenje kolača (pogače) u nevjestinom domu", zabilježili su učesnici Etno kampa.

Kolač su lomili stari svat i nevjestin otac, dok na pogači

sve vrijeme stoji puna čaša. Tom prilikom izgovarao se blagoslov: "Pođi, postupi, djevojko, iz tvoga srećnoga roda u tvoj srećni dom. Dao ti Bog lijepu sreću: dvije šćeri i četiri sina, šćeri prve a potonje sinove. A sinovi ti bili: jedan ko Pero naš, drugi ko Milovan vaš..."

Dobričanin još navodi da se običaj dozivanja nevjestice prilikom izlaska iz doma kako bi joj sinovi više ličili na rod već tada izobičajio.

"Objektivnosti radi, moram navesti da sam primjere dozivanja zabilježio nekoliko puta na svadbama u prethodnih desetak godina. U tom slučaju, đeveri nevjesti ne dozvoljavaju da se okrene put doma. Stari običaj koji je striktno poštovan bio je da mlada i đeveri sve vrijeme stoje ("dvore") na svadbi. Došao sam do podatka da je taj običaj u Gornjoj Morači prekinut tek 1965. u jednoj porodici, iako je izvjesno da je to bilo i ranije u nekim mjestima. Prije svadbe moj kazivač napravio je dogovor da se ustaje samo prilikom nazdravljanja - da se "vrati" zdravica i ponovo da se sjeda. Međutim, njegov djed je jako bio povrijeđen ovim činom jer se "taj običaj prekida u njegovoj kući", objašnjava sagovornik Vijesti.

Period djevojaštva smatrao se najbezbriznijim u životu žene i opjevan je u nekoliko pjesama. U jednoj zabilježenoj u Vasojevićima "Tanko poju za gorom djevojke" navodi se: "Car li bija', dok djevojka bija' / Djevojke me carem zovijahu / A nevjestice carem djevojačkim / A sad, jadna, ni car ni djevojka!". Najstarije kazivačice, sjeća se Sedlarević, su to i potvrđivale dodajući da je najteži period bio prva godina braka, sve do rođenja prvog djeteta. "Posljednja liježeš, prva ustaješ", i da se pažljivo gledalo na svaki nevjestin postupak i izgovorenu riječ. Dobričanin potvrđuje to dijelom iz blagosiljanja česnice: "Da volu bude glasita brazda ko riječ mlade nevjestice u selu!"

VIRDŽINE - ŽENE PRIMORANE ŽIVJETI ŽIVOTOM MUŠKARACA

Tekst: Marijana Camović

Ako bi se netko u Crnoj Gori usudio javno reći da je muškarac u tijelu žene sigurno bi bio predmet podsmjeha jako dugo. Ako bi kazao da je žena u tijelu muškarca riskirao bi i linč. Transrodne osobe ni danas nisu dobrodošle u (primitivno) društvo, ipak, riječ 'virdžina' ni kod koga ne izaziva negativne emocije iako je riječ o ženama koje su živjele životom muškaraca. Za njih, valjda zbog surovog života na koji su primorane, svi imaju razumijevanja.

U obiteljima bez muške djece običaj je bio da najmlađa kći preuzima ulogu nasljednika, domaćina i osobe zavjetovane na celibat, koja će dok je živa nositi prezime svojih predaka. Od treće ili četvrte godine počinjao je odgoj drugačiji od onoga kojem su podvrgavana ženska djeca. Virdžine, ostajnice ili tobelije, kako su ih još nazivali, karakteristične su za Crnu Goru, Albaniju i Kosovo. Običaj je nastao početkom 19. stoljeća i od tada do danas zabilježeno je oko 150 slučajeva. Nezabilježenih je, pretpostavlja se, mnogo više.

Priča o posljednjoj crnogorskoj virdžini

Stana Cerović je već neko vrijeme jedina, posljednja, virdžina u Crnoj Gori. Rođena 1930. i neke godine, sada već pritisnuta starošću, nije u stanju da prima goste i razgovara s novinarima. S novinarkama nikad i nije voljela razgovarati. Njezin sestrić Bašo Cerović, koji sada brine o njoj, kazao nam je da je Stana slabo pokretna, da je postala zaboravna, da ne bi bila u stanju razgovarati s nama i dodao:

"A i šta bi Vam rekla. Sve što je imala već je ispričala novinarima iz cijelog svijeta koji su dolazili ovdje zbog nje".

I u pravu je. Gotovo da nema medija u regiji, pa i šire, koji nije pisao o Stani i njenom neobičnom životu koji je provela u jednom od najsurovijih planinskih krajeva Crne Gore, u selu Boan, kraj Šavnika.

Ipak, njezina priča zaslužuje biti ispričana, kako zbog predstavljanja svih apsurdnosti patrijarhalnog sustava vrijednosti, tako i zbog prikaza snage žena da opstanu i prožive svoj život izložene najekstremnijim izazovima.

Rođena u poznatoj porodici serdara i sudaca Stana je život provela na planini izolirana od civilizacije. Kontakti s ljudima su bili vrlo ograničeni, naročito posljednjih desetljeća kada su njeno i okolna sela opustjela. Život je provela koseći, brinući o domaćinstvu, govedima, spremajući se za izuzetno hladne zime... O onome što se događalo u njenoj okolini i državi ima samo posredne informacije i olako osuđuje sve novotarije koje joj nisu bliske i tvrdi da su na štetu muškaraca. Naročito joj smeta to što su sela napuštena, a ljudi prisiljeni živjeti u gradovima u kojima se ne mogu snaći i često rade nedostojanstvene poslove.

Sve to uvijek je objašnjavala na svoj način, arhaičnim crnogorskim jezikom, možda teško razumljivim onima koji je prvi put čuju.

Imala je četiri sestre, a dva brata su rano umrla. Ocu je obećala da neće napuštati kuću i da će sačuvati prezime. Pričala je da je otac molio da ga ne ostavlja, a majka da se uda jer "ne valja da ostaje," na šta joj je odgovarala "ajde u kuću, ako ti se ne sviđa kod mene i tate idi đe god 'oćeš".

Obećanje ocu je održala iako priznaje da joj nije lako jer joj teško pada samoća. "Tuga hvata, sama. Uđem, upalim svjetlo, sjedem ovdje, malo se isplačem i tek onda vatru ložim. Sama kao 'tica na grani", pričala je Stana 2013. godine.

Mizoginija kao neizbježna posljedica neobičnog života

Počela je pušiti u petoj godini, orati u sedmoj, a ubrzo je naučila i pucati. Suknju je, kako kaže, nosila jednom, samo kad je počela ići u školu. Ulogu domaćina je preuzela ranije nego što se nadala – otac joj je umro kad je imala 15 godina.

Prezir prema ženama nikad nije krila, a ravnopravnost spolova smatra nemogućom jer "nikad nije bilo da je žena pametnija od muškarca".

"Ne mogu se sa ljudima ravnati. Kad ih danas čujem... Kažu "imam pravo kao ljudi", a ja kažem "je li tako, maco, jes". A kad se nešto teško radi neće da pomogne... Tačno je, da nema žena ne bi bilo ljudi ali treba se ljudski ponašati", pričala je Stana.

Uvijek svjesna da je ipak žena govorila je, "E da sam muško, znala bih kako bih, no ne dade prokleta sudbina".

Osim Stane, u porodici Cerović zbog nedostatka muškog potomka cijenu su platili i njene starije, sad već pokojne, sestre **Borika** i **Koka** koje su morale ostati uz Stranu i izvršavati kućne, ženske, poslove. Stani, kao neformalnoj "glavi porodice" nije priličilo da kuha, pere i održava domaćinstvo. Ona je radila vani, muške poslove, i kada bi došla kući sve je moralo biti spremno.

Kako su živjele druge virdžine

Stanin život je nezaobilazan primjer svake priče o virdžinama, a osim za novinare/ke ta pojava je zanimljiva i antropolozima/kinjama i etnolozima/ginjama. O njoj govori i etnolog **Predrag Šarčević**, ali osim njezinog navodi brojne druge primjere žena koje su u Crnoj Gori, Albaniji i na Kosovu preuzimale uloge muškaraca.

Jedna od njih je i **Mikaš** (r. Milica) **Karadžić**, kako navodi. Ova poznata crnogorska virdžina iz plemena Drobnjaka, za koju se govorilo da je "čudo u svijetu", rođena je oko 1865. godine nakon smrti svoga oca. Njena majka, udovica, budući da nije imala muške djece, odlučila je Milicu prekrstiti u Miraša (nadimak Mikaš) i obući ju kao muško. Navodi da se igrala s dječacima, čuvala goveda i da nitko nije smio spomenuti da ona nije dječak.

"Već u to vreme, ovu virdžinu su svi poštovali kao pravog muškarca: "Miraš je viđen u družini. Ćeće on sada za pregaču (kecelju)?" govorili su ljudi. Ipak, njegov identitet ih je zbunjivao: "I jes' i nije, pa to je najgrđe!", navodi Šarčević i dodaje:

"Sam Mikaš smatrao bi najvećom uvrjedom da ga neko nazove ženom. Prema jednom zabilježenom svedočanstvu, ko bi ga na taj način uvrijedio mogao je očekivati da dobije "brus u glavu, ili čibukom". Mikaš je dugi niz

godina živio sam na porodičnom ognjištu i u državnim knjigama bio je upisan kao domaćin. Imao je sva prava koja imaju muškarci, uključujući i pravo glasa. Kad je umro, sahranjen je, po odobrenju svještenika, u muškoj odeći. Posebnu zanimljivost u vezi sa ovom virdžinom predstavlja činjenica da, osim nekoliko puta u ranoj mladosti, nije imala "ženski cvijet" (menstruaciju)", naveo je Šarčević.

Zanimljiv je slučaj **Tone Bika**, o kojem Šarčević također govori.

"Rođena je početkom 20. vijeka u sjevernoj Albaniji, ali je kasnije živjela u mestu Tuzi, u Crnoj Gori, nedaleko od Podgorice. Bila je najstarije dijete u porodici. Imala je dva mlađa brata koji su rano umrli, tako da je u svojoj devetoj godini odlučila da ona sama postane "sin". Roditelji su bili ponosni zbog ove njene odluke, a njeno pleme, Klimenti, poštovalo ju je kao pravog muškarca. U petnaestoj godini je, po običaju, dobila od oca pušku, kao sva muška djeca. Kasnije, kad je Tone već bila napunila dvadeset godina, njeni roditelji su ipak dobili sina, ali ona je nastavila da bude "muško" i prema njemu je igrala ulogu starijeg brata.

Pred kraj Drugog svjetskog rata, Tone je bila pripadnik nacionalnog antikomunističkog gerilskog pokreta i komandovala je jednim odredom. Zbog toga je poslije rata išla na robiju. Iz zatvora je izašla 1951. godine. Ona i brat su ilegalno prešli jugoslovensku granicu i našli su utočište u Tuzima, na teritoriji plemena Gruda. Osnovani su zajedničko domaćinstvo, a Tone je bila glava kuće. Obavljala je samo muške poslove. Djeca njenog brata zvala su je babá (otac). Mnogi ljudi nisu ni znali da je

Tone ženskog pola. Sahranjena je u svečanom muškom odjelu. Njeni rođaci i prijatelji su takođe željeli da prilikom sahrane javno nariču, ali su sprječeni jer Grude to ne čine za osobama ženskog pola. Njen brat i danas žali što je Tone bila lišena ove poslednje muške počasti", zapisao je Šarčević.

Hir Ljuš je netipična virdžina iz sela Donji Crni Breg na Kosovu, prema podacima do kojih je došao Šarčević.

"Rođena je oko 1900. godine. Postala je virdžina u svojoj 17. godini. Već je bila vjerena, ali, pošto joj je umro otac, rješila je da raskine veridbu i da ostane u roditeljskom domu kako bi se starala o mlađoj braći i sestrama. Majka se protivila njenoj odluci, a čitavo selo ju je nekoliko puta molilo da se se ipak uda, što je ona uporno odbijala. Nosila je mušku odjeću i mušku kapu (ali nešto manju). Obavljala je pretežno muške poslove na imanju i u domaćinstvu, ali je znala i ženske jer je odrasla i vaspitavana kao djevojka. Za razliku od većine drugih virdžina kretala se pretežno u ženskom društvu, nije išla na groblje niti u džamiju sa muškarcima, a žene se pred njom nijesu skrivale. Uopšte, poštovala je sve običaje koji su važili za žene muslimanske vjere u Metohiji. Očekivalo se da će nakon smrti biti sahranjena po ženskom obredu".

Tko sve može biti virdžina/tobelija

Šarčević navodi da je do sada najobuhvatniju tipologiju poznatih slučajeva ponudila etnologinja i antropologinja dr. **Ljiljana Gavrilović**, koja ih je podijelila u pet vrsta.

Prvu vrstu čine djevojke koje se odriču prava na udaju i postaju tobelije zbog nedostatka odraslih muškaraca,

dok ne odraste netko od mladih muških članova obitelji (u praksi su to najčešće tobelijin mlađi brat ili bratić). Takav zavjet se obično ne daje javno, već djevojka svojevrijedno skraćuje kosu i oblači neki dio muške odjeće, obavještavajući na taj način zajednicu da je preuzela status tobelije. Za vrijeme trajanja zavjeta takve osobe stječu ograničenu pravnu i poslovnu sposobnost; na primjer, imaju pravo da prisustvuju plemenskim skupštinama, ali bez prava glasa. Kasnije se one mogu i udati, što se, međutim, u praksi gotovo nikad ne događa.

U drugu grupu spadaju djevojke koje se privremeno zavjetuju na život u celibatu zato što se muški članovi njihove porodice nalaze pod prijetnjom krvne osvete ("duguju krv"), usljed čega su primorani ostati u kućnom pritvoru i ne mogu obavljati svoje uobičajene aktivnosti. Prešavši u status tobelije takve djevojke mogu se baviti i poslovima koje inače rade samo muškarci. I one po isteku zavjeta mogu stupiti u brak.

Treći tip, sada već u okviru trajnog odricanja od prava na udaju, predstavljaju albanske djevojke koje se zavjetuju na celibat da bi raskinule zaruke. Raskidanje zaruka je, inače, ukoliko zahtjev dolazi od žene, u tradicionalnoj kulturi Albanaca legitiman povod za krvnu osvetu. Zavjet se u ovom slučaju daje javno, nakon čega tobelija gotovo po pravilu preuzima mušku rodnu ulogu u obitelji i društvu. U slučaju da prekrši zavjet i uda se za

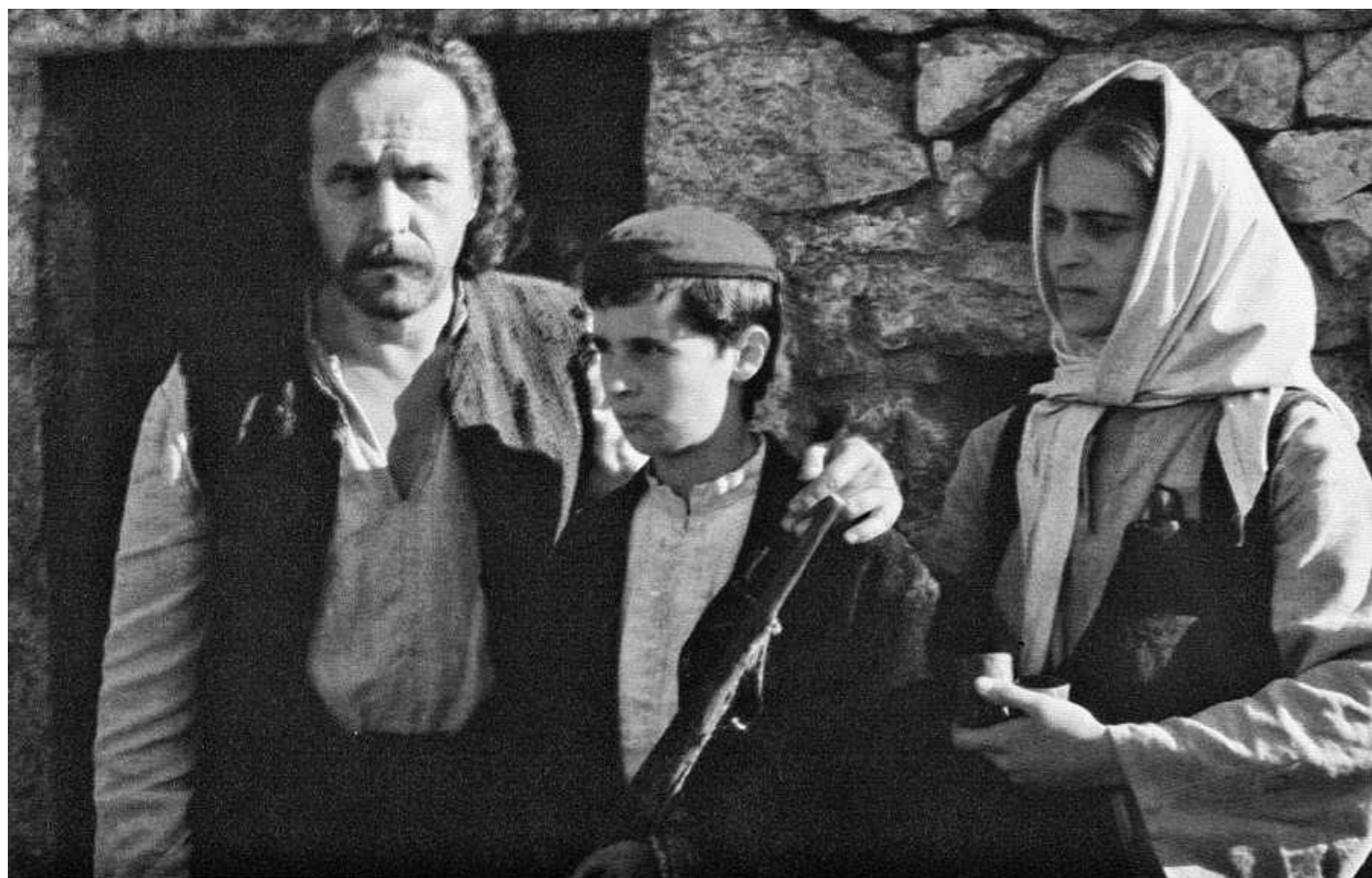
drugog muškarca, obitelj bivšeg zaručnika ima pravo na krvnu osvetu.

Četvrta vrsta tobelija se ne odnosi na djevice već na razvedene žene koje se zavjetuju da se više neće udavati; zavjet se daje u krugu dviju obitelji i nema javni karakter, ali u slučaju da se takva osoba ponovo uda, obitelj bivšeg supruga ima pravo na krvnu osvetu. One skraćuju kosu ali ne mijenjaju ime i obično ne nose mušku odjeću; kreću se u ženskom miljeu i obavljaju uglavnom ženske poslove, ali im je dozvoljeno da se druže i s muškarcima.

Petu vrstu čine djevojke koje se zavjetuju na celibat i preuzimaju ulogu i identitet muškarca zato što u obitelji nema muške djece. Mnoge virđžine koje pripadaju ovom tipu proglašene su za 'sina' odmah po rođenju i od malih nogu su odgajane kao dječaci. Ni u ovom slučaju zavjet se ne daje javno. Štoviše, biološki spol takvih osoba može ostati potpuna tajna za njihovu okolinu. U javnom i privatnom običajnom pravu one posjeduju sve muške povlastice.

Tužan život virđžina, ali i njihovih obitelji, opisan je u filmu srbijanskog reditelja **Srdana Karanovića** *Virđžina* koji je snimljen 1991. godine u Hrvatskoj, u kninskom selu Polača.

Tekst je objavljen je u sklopu temata 'Rodna prizma za ravnopravnije društvo' koji je sfinanciran sredstvima Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija.

ZAPISANO JE

DEO XV.

Tekst: Branko Borilović

Da su o Trojčin-danu vjekovima vjernici svih konfesija izosili Krst Svetog Jovana Vladimira na planinu Rumiju kod Bara. Po historičaru Jastrebovu krst je vjernicima poklonio bugarski kralj Vladislav.

Lukić, Vasilije: Prečista krajinska, Cetinje, 1973, str. 29

Da je jedan od najpoznatijih južnoslovenskih pravnika Valtazar Bogišić o Crnogorskoj crkvi zapisao: "Kako i sve države gdje gospodari istočna Pravoslavna crkva, tako i Crna Gora ima svoju autokefalnu crkvu"

Jovanović, Vladimir: Crnogorska pravoslavna crkva i vasseljena (1766-1925), Podgorica, 2014.

Da se 1909. godine češki predsjednik Masarik izvinio Cetinju zbog negativne kampanje koju je vodio, nasijedajući na tekstove koje je plasirao Đorđe Nastić (1884-1919, filozof, agent austrijske vlade). Nastić je poznat iz Bombaške afere 1907-1908 kada je spreman atentat na kralja Nikolu i članove njegovog dvora. Tek kad je saznao "ko je Nastić bio" došlo je do izvinjenja.

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 21

Da je "18. III 1067. papa Aleksandar II izdao glasovitu bulu na Petra, mitropolita barskog, s kojim mu podjeljuje sve privilegije i odličja primasa i potvrđuje ga u tom velikom crkvenom dostojanstvu". Od toga vremena svi barski mitropliti nazivali su se Primasima Srbije.

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 22-23

Da su primorski gradovi u crkvenoj borbi "između Carigrada i Rima ostali uz Rim, tako, da je katolička vjera bila državna vjera u zetskoj državi od Mihaila do Nemanje". U to vrijeme nije bilo velike razlike "među pravoslavcima i katolicima, pa je bilo manastira de se služilo i na latinskom i na slovenskom jeziku".

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 27

Da se "godine 1573. čuveni vojskovođa Kilič Ali paša ukrcao s vojskom iz Mašice u Maloj Aziji, pa na brodovima prešao Jegejsko i došao do Jadranskog mora

more. Kad je stigao u Bar, tu je iskrcao vojsku i za nekoliko dana osvojio zapadni dio grada, a mletačku crkvu sv. Đorđa nazvao Džamija Selima II. Iz istih razloga i crkvu sv. Marka na Londži, prozvali su Džamijom Sultana Murata III. U gradu su podigli banju, bolnicu, sahat-kulu, itd.

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, str. 39

Da su borbe oko Bara 1877. godine "trajale 63 dana". Više od polovine grada pretvorilo se u ruševine. Avlije i bašte pretvorene su u groblja. Ni mrtvi nemahu mira, jer ih granate "u vazduh bacahu".

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 40

Da je 2. avgusta 1876. godine u "veljem boju" na Fundini poginulo 8 000 Turaka. Jedan od komandanata, vojvoda Marko Miljanov u jednom dijelu boja bio je sa Ceklinjanima i Ljubotinjanima koje je sokolio riječima: "Ha sokolovi, pomozite Bože". Izvještaj je podnio i Novak Milošev, koji je toga dana posjekao 18 turskih glava.

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 46

Da su u prvoj crnogorskoj školi koja je radila u Cetinjskom manastiru a koju je osnovao vladika Rade đaci imali dobre uslove. Imali su stan, hranu, odijelo i sve što im je trebalo za učenje. Prvi učitelj je bio Petar Ćirković iz Kotora. U školi se učio: Bukvar, Časlovac, Psaltir "nekakva čitanka" pisanje i pomalo računa. U školi se prema pričanju Petra Vukotića slabo učilo jer je bilo đaka koji su bili već odrasli pa su ih više zanimali bojevi koje su Crnogorci vodili nego škola. Čak su u školu dolazili sa "ledenicama".

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 48-50

Da je 1866. godine na poziv knjaza Nikole u Crnu Goru stigao iz Vojvodine učeni Srbin Jovan Ilić. Ubrzo je knjaz Ilića postavio za ministra inostranih djela pa se Stevan Perkov nije mogao načuditi tom čudu. Knjaz je tu odluku branio time što je smatrao da je došlo vrijeme da Crna Gora mora imati takvu ličnost čiji će biti zadatak

"da pregovara i da se prepisuje sa drugim državama i da drži u svojoj kancelariji Državni pečat".

Na knjaževu riječi Stevan je odgovarao da takav posao ne može da radi osim njega niko drugi i da takav posao on ne bi povjerio ni svom sinu. Posebno se nije mogao složiti sa činjenicom da će Iliću biti povjereni i Državni pečati.

Zato mu reče: "dajete čovjeku koji je jučer, što će reći, došao u našu zemlju", dok je nesuđenom ministru Iliću rekao: "Manite se, Ministre, ministarstava i Državnog pečata, nego idite na dužnost pa radite, kao do sad". Gospodar i senatori se pogledaše a taj pogled značio je da je Stevan Perkov bio u pravu. Vidjevši da od ministrovanja neće biti ništa, Ilić upita kralja ko će platiti račun kojim je proslavljen njegov izbor, pa kralj odgovori: "Ko je pio taj neka i plati". (Tako je Stevan Perkov riješio prvu ministarsku krizu u Crnoj Gori. prim. B.B.).

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 50

Da je vladika Rade bio dobar prijatelj sa Mehmed Spahijom Lekićem. Vidi se to iz njihove prepiske koja je odimala tolerantnim i prijateljskim tonovima. U jednom pismu ga moli da učine sve da se "utvrdi mir pomeđu Albanije i Crne Gore". U vezi svađe sa Hotima "na naše glavice, nadam se, da nijedna neće naše prijateljstvo moći pokolebati". Koliki su bili prijatelji svjedoči i podatak da mu je vladika u jednom momentu dao "na zajam 50 dukata česarskije".

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 53-54

Da je ruski arheolog I. M. N. zapisao: "da su za 250. godina pre Hrista u sadašnjoj Zeti bili nastanjeni Dolekijci-jedno pleme ilirskog naroda".

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 63

Da je sa arheološkog nalazišta Duklja "mnogo stubova, ploča od tavana, nadgrobni spomenika i dr. odneseno na Kruševac, negdašnji dvorac knjaza Mirka". Ovog materijala ima dosta oko i unutra crkve sv. Đorđa, a nešto materijala nošeno je i na Cetinje za knjažev dvor.

Crnogorac, kalendar za 1929. godinu, Podgorica, str. 65

Da je Crna Gora bila inicijator Balkanskog saveza (Crna Gora, Srbija, Bugarska, Grčka). Savez je trebao da obezbijedi tješnju saradnju pomenutih država.

Crnogorac, kalendar za 1929. godine, Podgorica, str. 88

Da je Sveti Vasilije Ostroški rođen u selu Mrkonjić u Popovom Polju 28. XII 1610. godine. Njegovo pravo ime bilo je Stojan a prezime Jovanović. Poticao je iz siromašne porodice de "jedva bješe hljeba koliko treba". Rano je pokazao interesovanje za duhovni život pa su ga roditelji uputili kod strica Serafima koji je već bio svešteno lice u manastiru Zavala. Tu je ostao jedno vrijeme da bi onda dobio premještaj u manastir Tvrdoš kod Trebinja, de se zamonašio i dobio crkveno ime Vasilije po jerarhu Vasiliju Velikom. Poslije nekog vremena mladi sveštenik Vasilije, seli na Cetinje, de u manastiru zatiče vladiku Mardarija Uskokovića koji je inklinirao katolicizmu a sa kojim se oko tog pitanja nije složio. Put ga je dalje nosio preko manastira Tvrdoš u Peć, a zatim na Svetu Goru.

Popović, Jevsenije: Žitije Svetog Vladike Ostroškog čudotvorca, Beograd, 1973, str. 6

Da su kosti Svetog Vasilija Ostroškog seljene više puta. Prvi put 1714. godine kada su mu kosti preseljene i zakopane "niže manastira kraj rijeke Zete". Drugi put 1852. godine kada su preseljene na Cetinje i položene u crkvi Rođenstva Presvete Bogorodice pokraj mošti Svetog Petra Cetinjskog. Tu su ostale do proljeća 1853. godine. Treći put su seljene takođe na Cetinje i to 1876-1877. godine de su ostale oko godinu dana. Sva tri puta su seljene zbog opasnosti da padnu Turcima u ruke.

Popović, Justin: Žitije Svetog Vladike Ostroškog čudotvorca, Beograd, 1973, str. 17

Da je Skadarsko jezero dobilo ime po gradu Skadru koji leži na njegovoj obali. Nekada se zvao "Lacus Labeatis" po Labeatisima, ilirskom plemenu, koje je živjelo u njegovoj blizini. Poznato je još po imenu "Blato".

Skadarsko jezero, Cetinje, 1949, str.5

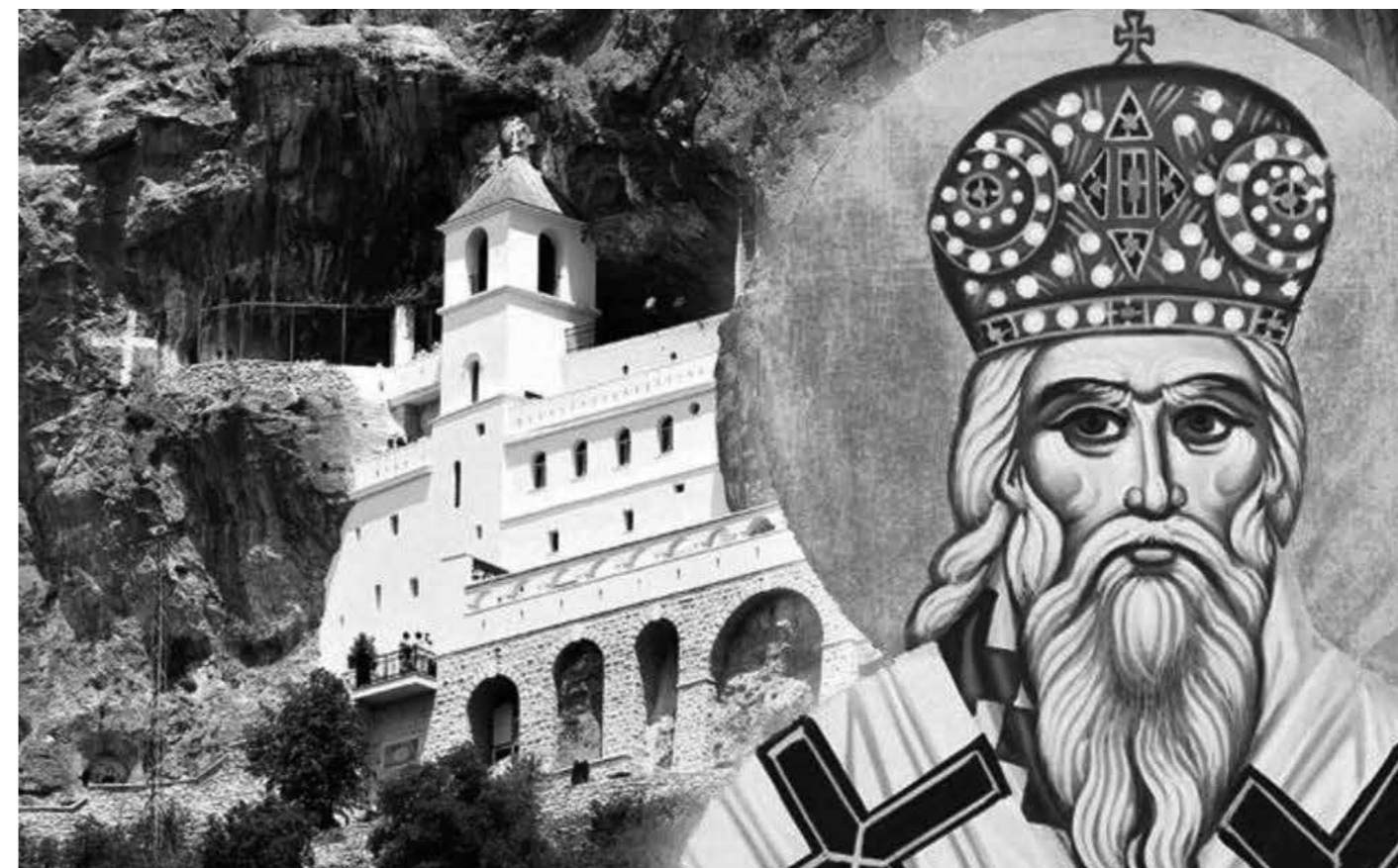
Da je prvi turski popis Crne Gore izvršen poslije odlaska Đurđa Crnojevića iz Crne Gore 1496. godine. To se vidi iz dokumenata iz 1497. godine, de se kaže da je popis završen.

Đurđev, Branislav: Postanak i razvitak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena, Titograd, 1984, str. 30

Da je "postojala tradicija da su begovi od Peći i Plava bili u srodstvu sa dinastijom Petrović i da su pre 400 godina prešli na islam".

Đurđev, Branislav: Postanak i razvitak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena, Titograd, 1984, str. 62

Da je u popisu Kuča iz 1485. godine bilo 8 sela sa 253

kuće a 1497 postojalo je 9 katuna i dva sela, dok 1570. godine po popisu postoje "tri prazna sela i smanjen je broj kuća prema popisu iz 1497. godine.

Đurđev, Branislav: Postanak i razvitak brdskih, crnogorskih i hercegovačkih plemena, Titograd, str. 50

Da je vladika Danilo pozajmljivao novac i to bez ikakvog interesa. Tako je 4. marta 1717. godine pozajmio mletačkom podaniku Antoniju Memu 50 dukata.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 8

Da Cetinjske vladike nijesu mogle donijeti nijednu odluku koja ne bi bila prihvatljiva za opšte crnogorski zbor.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 204

Da je po mišljenju Gligora Stanojevića, vladika Danilo nabavio zvona za cetinjski manastir iz Mletaka.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 207

Da je vladika Danilo bio skromnog obrazovanja i da je "znao samo da čita i piše i da je bio naklonjen svetovnom životu". Dalje kaže da nije bio isposnik i da "ništa ljudsko nije ni njemu bilo tuđe". Na kletvu jedne crnogorke mudro je odgovorio "Svi smo od ženah rođeni".

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila,

Ctinje, 1955, str. 208

Da je za "vladiku Danila bio kudikamo važniji odnos prema katoličkoj crkvi s obzirom na to da su već u prvoj polovini XVII vijeka cetinjske vladike pregovarale sa katoličkim misionarima o primanju vjere". Za njega je to bila borba za očuvanje moralnog jedinstva naroda Crne Gore i kao borba za pridobijanje stanovništva Boke koja je bila pod crkvenom upravom cetinjskih vladika.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 209

Da su mletačke vlasti u Kotoru 1730. godine proćerale jednog pravoslavnog kaluđera iz Boke. Vladici Danilu se taj potez nije nikako dopao pa im je odlučno poručio "da ne izgonite bez naše odluke ni Gavriila, ni koga drugog kaluđera, ni popa dokle mi ne učinimo naš duhovni sud za njegovu krivicu".

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 215

Da je od okupatora i četnika teško stradao narod u Pivi. "Hitlerovi djecoubice iskaljivale su svoj bijes na nejakoj djeci, ženama i starcima. Naročito su počinjena velika zvjerstva u Župi Pivskoj. Tako je samo na jednom mjestu ubijeno i masakrirano oko 550 djece, žena i ljudi". U samoj Župi Pivskoj pobijeno su, i u vatri spaljene 1182 osobe.

Pobjeda, List Narodno-Oslobodilačkog fronta Crne

Gore i Boke, god. II, br. 10, 22. I 1945, str. 4

Da je u Trebinju otkriven spomenik Njegošu. Spomenik je bio podignut još 1933. godine ali su ga 1941. god. "oborili ustaški razbojnici".

Pobjeda, 4. III 1945, str. 6

Da su Njemci i četnici nemilosrdno pljačkali crkve u Bratonožićima. "Naročito su stradali ikonostasi, na koje su pucali iz pušaka i revolvera, a ikone sjekli noževima. Njemci su pravili još teži zločin. U obje crkve uvodili su na desetine konja i one su im nekoliiko dana služile kao konjušnice.

Pobjeda, 6. I 1945, str. 7

Da je "na Cetinju 18. II 1945. Godine održan sastanak nogometaša i sportskih funkcionera nekadašnjih cetinjskih loptačkih klubova Lovćen, Crnogorac i Sloga. Na sastanku je odlučeno da se organizuje jedan zajednički klub koji će nositi naziv 13. jul 1941.

Pobjeda, 11. III 1945, str. 8

Da je obrazovan "sport-klub Budućnost u Podgorici". Inicijativom nogometaša, kao i ostalih ljubitelja ovog sporta, osnovan je u Podgorici akcioni odbor za obnovu S.K. Budućnost.

Pobjeda, 18. II 1945, str. 8

Da je na Cetinju 1945. godine, osnovan šah klub.

Pobjeda, 25. II 1945.

Da je na samom Lovćenu okupator posekao preko 30.000 prostornih metara drva većinom bukovih. Posječena drva su pripadalo bajičkom plemenu.

Pobjeda, 11. II 1945, str. 8

Da je na Cetinju održan šahovski turnir. Na turniru prvo mjesto osvojio je "amater Božidar Kažić". (Taj amater kasnije je bio član Centralnog odbora FIDE, Izvršnog odbora FIDE kao i stalni počasni član Fide. Bio je sudija na mnogim svjetskim šahovskim turnirima. Napisao je petnaestak publikacija iz oblasti šaha. Govorio je engleski, njemački, francuski, ruski i italijanski jezik, prim. BB).

Pobjeda, 27. I 1946, str. 8

Da vizantijski historičar Konstantin Porfirogenit (X. v.) u Srbe nije ubrajao " Dukljane ali ih pominje prilikom razgraničenja sa Srbima".

Ivanović, Milovan: O hrišćanskoj crkvi u Crnoj Gori, Podgorica, 2003, str. 75

Da je Nikola Tesla Crnogorac snažno potvrđuju mnogi

listovi koji su izlazili u SAD. Među njima su " Pittsburg Dispatch" iz Pensilvanije koji je 22. juna 1891. godine na str. 6 donio vijest de se kaže "Tesla je Crnogorac. Njegova porodica je sveštenička. Jedan ujak je episkop u Grčkoj crkvi".

Da je list "St. Louis Post-Dispatch" iz Misurije 3. juna 1892. godine na str. 5 zapisao "Tesla mladi Crnogorac".

Da je list "The Jasper Weekly" od 10. III 1893. godine na str. 3 donio vijest koja glasi "Veče sa crnogorskim čarobnjakom elektrike".

Da je kanadski list "The Winnipeg Tribune" od 25. oktobra 1893. godine takođe pisao o Tesli. U listu se kaže da je "Nikola Tesla Crnogorac, ili kako sam kaže, u širem smislu Srbin".

Da je list "The New North-West" od 1. aprila 1893. godine o Tesli rekao da "Nikola tesla ima samo oko 35 godina. On je po rođenju Crnogorac, ali je obrazovan u Mađarskoj i sad živi u Njujorku".

Da je "Newton Daily Republican" iz Kanzasa od 23. marta 1893 na str. 2 zapisao "Nikola Tesla, jedini čovjek na svijetu koji se kao ekspert elektrike može porediti sa Edisonom je Crnogorac, ima samo 35 godina".

Da je list "ST. Louis Post Dispatch Missouri " od 26. februara 1893 na str. 4 zapisao "Možda najintersantnija ličnost među delegatima je Nikola Tesla, Crnogorac, čiji je genij nenadmašan u odnosu na njegove savremenike".

Da je list iz Pensilvanije "Harrisburg Telegraph" od 9. februara 1894 na str. 3 za Teslu zapisao "Tesla, mladi Crnogorac električar koji je izabrao Ameriku za svoju zemlju, nasmiješio se kad sam govorio".

Da je list " The Times Picayune" koji je izlazio u Nju Orleansu u Luizijani od 6. oktobra 1894 na str. 4 opisao Teslu rekavši da je Tesla "visok i lijep Crnogorac".

Svi ovi zapisi mogu se naći u knjizi;

Ćosović, Miroslav: Nikola Tesla se izjašnjava kao Crnogorac, Cetinje, 2016. str. 223- 225

Da je Đuro Savov, sinovac sv. Petra na nagovor Hekara da Crna Gora mora priznati Tursku za svog gospodara, rekao: " Vidite li, gospodine, one krše! Nema ni ednog koi nije našom krvlju zaliven. Moj šukunded, moj praded, moj ded, moj otac pa i ja prolivali smo svoju krv, samo da smo svoji i da nas nepršti tuđinska sila, eto zbog toga ne priznajemo ničiju vlas nako svoju".

Medaković, V.M.G.: Cetinje Crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 3

Da je vladika Rade "ingliškom arheologu Pajtenu re-

kao: "Vi, gospodine Pajten, prinadležite najslobodnijoj naciji; a znate li da e prava sloboda? U Crnoj Gori, a ja joj držim ključeve".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 4

Da je Medaković pišući o crkvi Ivan-bega Crnojevića zapisao da je bila lijepo ukrašena ikonama "samo mi se nedopada zvonik zato, što e izveden po zapadnoj arhitekturi".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 6

Da je Njegoš bio veliki prijatelj sa svojim sekretarom Medakovićem. Toliko su se dobro poznavali da je Medaković znao tačno koja su Njegoševa omiljena jela. Tako je zapisao da je volio "u ljeto samu jagnjetinu, a u zimu kastradinu sa badnjevim zeljem".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 7

Da je Medaković lijepo opisao kako su se Crnogorci u časovima odmora zabavljali. Kaže da su se najviše "plojkali i skakali sa mjesta i zagoničke, bačali kamen sa ramena, ali najviše i redovno gađali biljegu..." Za vladiku Rada kaže da je najviše sedio u onu stolicu koju je skovao ciganin Lazo".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 7

Da je u Crnu Goru živjelo dosta muhamedanaca koji "uživaju sva ona prava, kano što uživaju i ostali Crnogorci".

Medigović, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 18

Da u Crnoj Gori postoje tri pristaništa i to: "barsko, valdanačko i ulcinjsko. Najjudesnije je barsko zbog velikog gza ali pristaništu treba zaklona od zapadne strane protiv navale vjetra, za koje bi trebalo potrošiti tri miliuna fijurina".

Medaković, V.M.G.: etinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 19

Da je pijesak koji nosi Morača bio pomiješan sa zlatom zbog čega jedan dio Podgorice nosi ime Zlatica.

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, 1894, str. 20

Da je jedan crnogorski vojvoda otišao sa 6.000 dukata u Trst da kupi žita za crnogorski narod. Predhodno je svratio u Beograd de je dobio još 6.000 dukata. Poslije više peripetija koje su ga na putu zadesile (izašao iz voza

radi sebe pa mu voz umalo otišao; nekim čudom je uspio da se uhvati za vrata voza i tako purtovao do Trsta držeći jednom rukom vrata a drugom gaće), snašlo ga je i to što je pogriješio broj hotelske sobe u kojoj je odsjeo i ostavio 12.000 dukata. Naime, vojvoda je poželio da vidi jednu pozorišnu predstavu. Radnja predstave u jednom trenutku mu je mnogo ličila na njegovu situaciju, a radilo se o pljački hotelske sobe. Brzo je napuštio pozorište i pohitao u sobu da vidi šta je sa njegovim dukatima. Zađavola svojim ključem je otvorio drugu sobu u kojoj nije našao dukata zbog čega je alarmirao upravu hotela. Dugo su ga ubjeđivali da je vjerovatno došlo do zabune i da je pogriješio sobu što se ubrzo i ispostavilo. Na kraju je prihvatio njihovo obrazloženje i našao svoju sobu i bau u kojem je pohranio dukate.

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 23

Da su Crnogorci govorili: "Sramota je ukrasti, a oti nije".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 24

Da je Medaković govoreći o karakteru Katunjana i Crnogoraca zapisao: "Iz svega se vidi da taj Katunjanin sa sjedištem u Beogradu, čim se najede dorćolskog šarana zaboravi na Carev Laz i Kruse".

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 29

Da je Šćepan Mali na Krstac: "pusto mjesto stavio deset zlatnih dukata, de ostaše 15 dana, pa se niko ne usudi, da ih uzme, a tuda prolazaše svijet osobito u pazarne dnevi u Kotor i nazad.

Medaković, V.M.G.: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 30

Da je Jakov Ignjatović srpski pjesnik za Crnu Goru rekao da je "stijena koja čuva da Jadransko more u svome koritu ostane".

Javor, Novi Sad, 10. III 1863, str. 101

Da je Vicko Bolica "krasni latinski pjesan" napisao pjesmu u osmercu "Život blažene Ožane Crnogorkinje". (Blažena Ozana je bila porijeklom iz Lješanske nahije iz Releza, prim. B.B.).

Prvi program C.K. realne i velike gimnazije u Kotoru za školsku 1872-73, Dubrovnik, 1873, str.20

Da je Ivan Krušila porijeklom Turčin. Njega su kao dijete zarobili Peraštani pa ga je šura nadbiskupa V. Zmajevića Ivan Krušila posinio i pri krštenju mu dao

svoje ime. Kasnije će mladi Ivan završiti bogosloviju u Padovi i postati ugledni svećenik. Poslije izvjesnog vremena preselio je u Rusiju gdje je stekao titulu Viteza i kapetana reda Konstantinskog.

Prvi program C.K. realne gimnazije u Kotoru za školsku 1872-73, Dubrovnik, 1873, str. 20-21

Da je u Boki 1892-93 god. od I do VII razreda školu pohađalo ukupno 104 učenika. Sljedeće 1893-94 na kraju školske godine bilo je 138 učenik plus 2 koja su naknadno došli.

Program C.K. državne velike gimnazije u Kotoru za školsku 1893-94, Zagreb, 1894, str. 73

Da je Kosara kada je vidjela Vladimira u tamnici onako lijepog, smirenog, tihog i skromnog poželjela da sa njim razgovara. Njegove riječi su se njoj toliko dopale da je kazala da su "slade od meda i saća". U tom trenutku je odlučila da pita oca za blagoslov da se uda za Vladimira. Rekla je: "Oče moj i gospodar! Znam da si nameran udati me po običaju; i tako ako je povoljno tvome veličanstvu udaj me za Vladimira tvoga sužnja, ili znaj, da ću pre umreti, no za drugog poći". Otac Samuilo je shvatio ćerkinu poruku pa je brzo donio odluku i dozvolio joj da se uda za Vladimira.

Srpski letopis za god. 1859, čast II, Budim, str. 65

Da je Crna Gora 1886. godine "bila prva balkanska, prva slovenska i prva zemlja sa većinskim pravoslavnim stanovništvom koja je sa Svetom Stolicom riješila pitanje vjerskih sloboda katoličkih vjernika".

Monumenta Montenegrina Vaticana, Cetinje, 2022, str. 7

Da su po riječima prof. dr Šerba Rastodera mnogi istraživači ukazali na "činjenicu da je u periodu od 1876-1912. godine, Crna Gora bila vjerski najtolerantnija država na Balkanu".

Monumenta Montenegrina Vaticana, Cetinje, 2020, str. 29

Da je u knjizi pasoša iz 1879. godine zabilježeno da je jedan Katunjanin otišao za Ameriku a 1882. dva Njeguša. Precizno su navedeni podacio i o iseljavanju od 1883 do 1889.godine. Takođe je zabilježeno da je 1890. za Ameriku otišla 21 osoba crnogorskog porijekla. Godine 1903. već je zabilježeno da je otišao 621 Crnogorac u Ameriku. Za istu godinu čuveni ruski antropolog i geograf Rovinski je zabilježio da je u Ameriku otišlo 6 000 Crnogoraca. Već sljedeće godine 1907 nikšićka "Slobodna misao" bilježi da je u pečalbu odnosno za Ameriku otišlo 17 000 Crnogoraca.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 27

Da su se na brodu "Brindizi" koji je potopljen 24. XII 1915. godine pod Medovo između ostalih putnika nalazili i Lazar Đurov i Jovan Šćepov Vučković sa Prekornice kod Cetinja. Na brodu je takođe bio i Vido Kikov Lučić sa Njeguša. Vučkovići su bili dobri plivači ali im ta vještina nije pomogla da se spasi hladne decembarske vode Jadrana, dok je Lučić kao neplivač uspio da se spasi.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 35

Da je nedavno preminuli njujorški ljekar Ljubo Vujović sa Komarna snimio dokumentarni film o Nikoli Tesli. Čitavi svoj život posvetio je Teslinom djelu. Dr Vujović je takođe bio i autor dokumentarnog filma o sahrani kralja Nikole na Cetinju 1. X 1989. godine.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 37

Da se na grobu crnogorskog iseljenika i američkog dobrovoljca iz I sv. rata Moračanina Milije Vojvodića, nalazi bronzani vijenac koji je tu lično postavio američki predsjednik Nikson. Na vijencu piše: "On je ratovao za Ameriku 1917. godine".

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 46

Da je Milosav Marsenić 1907. godine dočeka svoju mladu u vozu koji je išao za Bjutu. Pri izlasku iz voza on je svoju voljenu nosio preko čitavog grada sve do svoje kuće. Mlada je bila iz familije Jablan iz Dobrskog sela.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 52

Da je Rako Zuber poznatiji kao Lale bio poznati banakar i brodovlasnik. Bio je oženjen sa Žaklinom Doli iz Hondurasa. Osnovao je Srpsko- albansku banku na Cetinju i Jadransko- skadarsku plovidbu u Kotoru. Uložio je 8 miliona američkih dolara za istraživanje nafte u Buljarici, Paštrovićima i Crmnicima 1922. godine. Sa svojim brodovima 1939. godine prešao je u SAD.

Rakov sinovac dr Novak Zuber je radio kod najvećih svjetskih firmi poput "Dženeral elektrik". Bio je jedan od priznatih eksperata za bezbjednost nuklearnih reaktora. Njegov pregalački rad prepoznale su Akademije SAD, Njemačke i Japana koje su ga primile u svoje redove.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, str. 54

Da je Spasoje Pavlov Zuber završio muzičku akademiju – odsjek saksofon. Živio je u Los Angelesu.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1977, str. 55

Da je Petar Šobić kao student bio proglašen za "kralja ljepote" Amerike. Petar je rođen 1825. godine a u knjizi

se nalazi njegova fotografija iz 1945. godine.

Crnogorski iseljenici, Podgorica-Cetinje, 1997, god. Str. 80

Da je bjelopoljac Vlado Radović bio poznati glumac u Peruu. Kasnije je postao "najbolji filmski režiser i najveći filmski i televizijski producent u zemlji Inka".

Crnogorski iseljci, Podgorica-Cetinje, 1977, str. 138

Da događaj koji je u istoriji Crne Gore poznat kao "Istraga poturica" prate mnoge kontroverze. Jedan broji crnogorskih istoričara ovaj događaj smatraju neprikosnoveno tačnim dok jedan drugi broj istoričara događaj smatraju izmišljenim.

Ovim pitanjem se između ostalih crnogorskih istoričara bavio i Gligor Stanojević i to u knjizi "Crna Gora u doba vladike Danila". On je u svojoj knjizi objavio jedini zapis koji govori o ovom događaju a koji glasi: "Pišem ja, vladika Danilo, da se zna kako Turke izagnasmo između nas 1707. godine". Dalje kaže da su se Crnogorci sastali u "magazu na Stanjeviće" i da su se tu dogovorili da išćeraju Turke iz svojih mjesta. Pošto taj dogovor propade on ponovo sazva skup " na Lovčenu" sa namjerom da ih ovoga puta ubijedi da dogovoreno i izvrše. Pošto Crnogorci i ovaj put bijahu kolebljivi vladika tada reče "Kako to čujem, pošaljem za Vuka Borilovića i četiri brata Martinovića, i sve njima kažem kako je i što je, i rečem im ako neće Turke pobiti koji su među njima, da će se mać iz Crne Gore. Oni odgovore da ne smju uložiti. Onda uzmem moju sablju, i dam Boriloviću i onijema četvorici: jednom ćurak, drugome dvije puške pečke srebrne, a trećemu šeišanu (pop Jankovu) vezenu srebro, a četvrtom deset dukatah. Ali oni po svemu tome mene rekoše da neće nipošto što im neću dati moje ljude da počnu, e se bojahu i oni da jedan drugoga ne izdaju. Onda dozovem Vučka Njeguša, Stanišu Velestovca i Marka Dupiljanina i rečem njima da oni pođu s njima i da oni prvi počnu biti Turke. I tako pođu na Božić prije zore i povedoše bojeve. U jednom boju rani se Staniža Velestovac "bješše ga ubila puška posred prsih i nož posjeka po obije ruke". Po pisanju Stanojevića o ovom rukopisu nema nikakvog traga, tako da nije provjerljiv pa se ne može utvrditi ni autentičnost ovog dokumenta.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 36-37

Da je Petar Veliki poslao u Dalmaciju i Boku Kotorsku svoga izaslanika Petra Tolstoja koji je imao zadatak da snimi stanje na pomenutom prostoru. Tom prilikom je zabilježio: "U blizini Kotora žive slobodni ljudi koji

se zovu Crnogorci. Ti ljudi su vjere hristijanske, jezika slovenskoga, i ima ih veliki broj; nikome ne služe, ponekad vode rat s Turcima, a ponekad ratuju s Mlečanima". Na kraju autor zaključuje da je ovo po svoj prilici prvi pomen Crne Gore i Crnogoraca kod Rusa.

Stanojević, Gligor: Crna Gora u doba vladike Danila, Cetinje, 1955, str. 60

Da su 24. januara 1717. godine u Veneciji prispjele dvije crnogorske delegacije i to jedna iz nahija a jedna iz Brda. Delegacije su predvodili sin vojvode Vukote Vukadin i i Kuć vojvoda Radonja Petrović. U Veneciju su došli sa svojim zahtjevima u 12 tačaka. Ovde ćemo prenijeti samo par predloga koji su podnijeli Katunjanici a koji su nam se učinili interesantnim.

To su tačke 1 i 7. U prvoj tački se kaže: "Da narod Crne Gore ima punu slobodu pravoslavne vjeroispovijesti i da može podizati crkve, gdje ih nema, za upotrebu Bogoslužnja, bez smetnje i bez najmanje teškoće, izuzev onih crkava koje će podići u gradu gdje je latinski biskup, u kojem slučaju će ga morati priznati i od njega zavisiti".

U 7 tački se kaže: "Da u crkvi pravoslavnog obreda sv. Luke koja se nalazi u Kotoru, bude tri nastojatelja: 1 Kotoranin, 1 Župljanin i 1 Crnogorac".

Da je poznati cetinjski slikar Luka Lagator objavio preko 6 000 karikatura. U bivšoj Jugoslaviji dva puta je proglašavan za karikaturistu godine a dva puta u Top 20 svjetskih karikaturista. Za svoj rad dobio je 123 nagrade od kojih 112 u inostranoj konkurenciji. Bio je član a i predsjednik internacionalnih žirija na svjetskim festivalima karikature. Nagrade je osvajao na takmičenjima u Srbiji, Kini, Turskoj, Japanu, SAD, Bugarskoj, Hrvatskoj, Italiji, Luksenburgu, Makedoniji itd.

Lagator, Luka: Karikature, Podgorica, 2020, str. 252.

Da je pomorac sa Cetinja Nikola J. Zec bio počasni građanin Čikaga i grada Iri u Pensilvaniji. O njegovim pomorskim podvizima pisala je američka i kanadska štampa, naročito "o najranijem otvaranju plovnog puta San Lorens i plovidbama na velikim jezerima"

portalkotor.me 13. jul 2021.

Da je na imanju Ljuba Prlje na Donjem polju na Cetinju rastao džinovski lješnik. U grmu ljijeske raslo je desetak stabala "čiji je obim bio 30 santimetara, a visine 9 metara". Vlasnik je na lijesku ubirao oko 40 kilograma veoma krupnih lješnika. Na imanju su rasle i stare jabuke zvane "donopoljke" kao i kruška stara preko 70 godina, i oko 25 metara visine.

Pobjeda, 24. VII 1998. godine.

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Lompari sa domaćim stracama

Sastojci:

- lompari (školjke, puževi)
- bijeli luk
- bijelo vino, ulje
- svježi paradajz
- ukuvani paradajz
- ružmarin, metvica

Za strace:

- pšenično brašno (mljeveno u mlinu)...1 kg
- so, petrusin
- jaja.....5 komada
- maslinovo ulje, ulje za preliv
- voda od kuvanog sušenog mesa
- domaći sir iz mješine

Priprema:

Lompare isprati u hladnoj vodi, pa posušiti. Na zagrijanom ulju brzo ih propržiti, dodati sitno sjeckan bijeli luk, mladi luk, bijelo vino, mesnati dio paradajza, ukuvani paradajz i grančicu ružmarina. Odvojiti meso i vratiti ga u tekućinu sa usitnjenom metvicom. Masu kratko ukuvati. Prosijanom pšeničnom brašnu dodati so, mućeno jaje, dio maslinovog ulja i sitno "čerupane" listove petrusina, spojiti sa dodatkom vode i oblikovati tijesto. Ostaviti kratko da odmori. Tanko oblikovati, poprskati brašnom - umotati - sjeći šire trake i prosušiti. Kuvati u kipućoj vodi (masnoj). Ocijediti i isprati. Sipati u odgovarajuću posudu i pomiješati sa masom od lompara. Na kraju sve prelići maslinovim uljem i rendanim domaćim sirom.

Sir iz ulja sa salatom iz đardina

Sastojci:

- domaći sir iz ulja
- ločika
- rokula
- mlada škaljena
- list proniklog maka
- peršun
- tušt
- mladi luk
- crno grožđe (roze)
- domaći vinski ocat
- maslinovo ulje

Priprema:

Isjeći domaći sir isušen, salamuren, odležan u maslinovom ulju sa ružmarinom. Salate posebno lagano pripremiti i spojiti. Poprskati mješavinom ulja i octa.

Posuti polovinama zrnavlja grožđa i kockicama prosušenog hljeba. Servirati na tanjir i staviti domaći sir pored salate.

Božićno i novogodišnje druženje u Rijeci, 8. 1. 2023.

Predstavljanje knjige Vladimira Vlada Četkovića, "Pozdrav rodu" u Kranju

U Crnogorskom domu u Zagrebu 2. 2. 2023. predstavljena je knjiga biblioteke LUČA "Finis Africae" autora Petra Popovića, Stipe Buzara i Damira Mladića u izdanju: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Disput d.o.o.

